ONS MARKENBOEK

Gorssel, april 2002
20e jaargang, no. 2

SSN: 0169-5819

ONS MARKENBOEK

Uitgave van de oudheidkundige vereniging De Elf Marken te Gorssel.

De vereniging is opgericht op 27 september 1983 en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel alsmede de bevordering in zo breed mogelijke kring van de belangstelling voor de geschiedenis van de gemeente Gorssel in al haar aspecten".

BESTUUR

Voorzitter : Mevr. W.J. Holtslag-Harkink, Blauwedijk 11
7218 BJ Almen tel 0575 432058

Secretaris : W. van de Kamp, Lochemseweg 38
7214 RK Epse, tel 0575 493037

Penningmeester : H.F. Bruil, Molenweg 22
7213 XG Gorssel, tel 0575 491822

Leden : W.J. Besselink, Sleedoorn 11
7217 TL Harfsen, tel. 0573 431811
R. Boschloo, Hogenkampsweg 3
7218 BT Almen, tel 0575 431261
H.A. Klein Ovink, Wittendijk 6
7216 PL Kring van Dorth tel 0573 221317
J. Nijenhuis, Wunderinklaan 3
7211 AG Eefde, tel 0575 515761
A.M. de Ruiter, Joppelaan 14
7213 AC Gorssel, tel 0575 492139
P. Staal, Teenkweg 3
7211 EV Eefde, tel. 0575 517623
Mevr. F. Woertman-Derks, du Tourweg 24
7214 AL Epse, tel. 0575 492021

Erevoorzitter: H.J. Jansen op de Haar, Eefde
Erelid: N. van Wijk, Epse

REDACTIECOMMISSIE

Voorzitter : A.M. de Ruiter, Joppelaan 14
7213 AC Gorssel, tel 0575 492139

Leden : N. Kuik, Het Wilgert 8
7214 AV Epse, tel 0575 493170
H. Meedendorp, Elfuursweg 22
7213 EN Gorssel, tel 0575 492074

ONS MARKENBOEK

20e jaargang, no. 2, april 2002

INHOUD

blz.

Mededelingen van het bestuur en de redactie 2

Jaarverslag 2001
door W. van de Kamp 4

Excursies 2002
door H.F. Bruil 6

Johannes Bielderman
door W. Holtslag-Harkink 8

Gevelstenen
door Werkgroep genealogie 11

Elfuurweg en het Elfuur in het dorp Gorssel
door H. Schoenmaker 13

Nogmaals het Elfuur
door H.J. Jansen op de Haar 17

De IJssellinie
door W. van de Kamp 20

Tentoonstelling Odilon Redon 2002
door H. Schoenmaker 38

De uitgang ,,-dijk" en radio Gelderland
door H. Schoenmaker 39

Marken van Almen en Harfsen (4)
door J. de Graaf 42

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR EN DE REDACTIE

Lezingen/ dia-avonden

Op dinsdag 7 mei 2002 houden wij weer onze jaarlijkse algemene ledenvergadering in De Roskam te Gorssel. Aanvang 19.30 uur.
Voor agenda en jaarverslagen verwijzen wij u naar de bij dit boekje gevoegde bijlage.
Na deze korte jaarvergadering houdt vanaf omstreeks 20.00 uur mevrouw Fr. Appels uit Deventer een lezing met dia's over het archeologisch onderzoek in Epse-Noord. Zij was projectleidster van dit onderzoek en kan ons uit eigen ervaring heel wat vertellen. Een unieke kans voor archeologisch belangstellenden.

Werkgroep genealogie

De werkgroep genealogie houdt dit jaar weer een (grotere) genealogische dag in Harfsen op zaterdag 1 juni 2002. Geen vage verhalen als een kennis van de tante van mijn oom, nee, regelrechte informatie.
Een bezoek meer dan waard voor beginners en voor gevorderden.

Contactdag

Op zaterdag 21 september 2002 organiseert het Oost-Gelders Contact voor Genealogie, Boerderij- en Streekgeschiedenis weer zijn jaarlijkse contactdag.
Alles over genealogie zal aanwezig zijn. Uitgevers, historische verenigingen, archieven, bibliotheken, antiquariaten, aanbieders van computerprogramma's en internet"demonstranten".
Standhouders uit Nederland en Duitsland zullen zich presenteren.
De entree is gratis.
De dag wordt gehouden in café-restaurant "Broek Mentink" aan de Groenloseweg 57 te Ruurlo (halverwege Ruurlo-Groenlo), van 10.00 tot 16.00 uur.
Van harte aanbevolen!

Archief

Zoals u bekend is, verhuist langzamerhand het archief van Gorssel naar Zutphen. In Zutphen kunt u onderzoek doen van dinsdag tot en met vrijdag van 09.00 uur tot 17.00 uur in de Spiegelstraat 13-17. Voor raadpleging van de archieven van de gemeente Gorssel gelieve u voorlopig nog een telefonische afspraak te maken. Op maandag via telefoonnummer 0575-498989 en op dinsdag t/m vrijdag via nummer 0575-512157. U krijgt dan het stadsarchief Zutphen aan te telefoon.

Kort verslag van de lezing door de heer G. Verstege op 24 januari 2002

Het kerkje van Epse vulde zich totdat er zelfs stoelen bijgezet moesten worden. Kennelijk was de berichtgeving naar onze leden en belangstellenden goed geweest, de opkomst was uitstekend.
En dan nu de lezing en de daarbij getoonde dia's nog! Verstege had twee sleden met dia's meegenomen, doch startte zijn verhaal zonder dia's. Eerst even algemene informatie over Epse en daarna plaatjes van oud en nieuw Epse. We bleven aan de Epser kant van de Deventerweg, doch die weg zelf leverde enige mooie oude kiekjes op. Heel wat anders dan die "snelweg" van thans.
Verder de Lochemseweg langs, de molen, de (verdwenen) winkels, de school en de kerk, even de Oude Larenseweg op tot Het Kruisselt en weer terug naar het huis van boswachter Nap. Na enige kiekjes van Het Hassink en de vijvers in het Epser bos kwamen wij langs de tol. Bij de spoorwegovergang konden we zien dat Epse vroeger echt een halteplaats had (stoppen op verzoek) en via enige generaties Tramzicht en langs de weg ijs eten kwamen wij terecht bij het Roode Hert, dat nu een veilinghuis is geworden.
Tenslotte arriveerden wij bij het kruispunt Lochemseweg/ Bathmenseweg en Joppelaan en daar waren zeker nog enige mooie oude en nieuwe beelden te zien.
Verstege praatte het verhaal goed aan elkaar, soms zo enthousiast dat dit even ten koste van de verstaanbaarheid ging.
Niettemin een prachtige avond temidden van een zeer geïnteresseerd luisterend en kijkend gezelschap.
Tegen half elf kon voorzitter mevrouw W. Holtslag-Harkink met een dankwoord de avond besluiten.

Kopij met, indien mogelijk, afbeeldingen uiterlijk zaterdag **31 augustus 2002** bij de redactiecommissie indienen.

JAARVERSLAG 2001

W. van de Kamp

Dit was het jaar van de MKZ-crisis, die gelukkig wat besmetting betreft onze gemeente is voorbijgegaan. De spanning was echter te voelen en bij onze planning van evenementen moesten wij elke keer rekening houden met een mogelijke afzegging. Al onze lezingen vonden plaats op de geplande tijd en behalve Eefde (geen zaal beschikbaar) bezochten wij alle dorpen. Niet alleen om ons te presenteren, maar vooral om samen in het verleden te duiken en oude verhalen weer boven water te krijgen.
Nieuwe verhalen kwamen er bij en zo vulden wij onze kennis aan.
Ons Markenboek is daarbij een niet te vervangen bondgenoot. Wij zijn trots op ons periodiek dat door de redactiecommissie op een hoog peil wordt gehouden. Een enkele verschrijving of drukfout zien wij door de vingers. Een dringend beroep op inzenders van kopij is om vooral duidelijk te schrijven of te typen. En aan kopij ontbrak het ons niet. Niettemin blijft onze oproep tot meerdere inzenders doorgaan.
Het kwam verder tot een tweede druk van het boek Boerderij en Veldnamenonderzoek. Wij namen wel een financieel risico, doch achteraf is gebleken dat wij "eruit" sprongen en dat is mede een compliment voor onze penningmeester.
Het Plaatselijk Belang van Harfsen kwam mede op ons aandringen en met onze steun tot een herdruk van het prachtige boek Twee Marken Gemerkt.
Onze werkgroepen waren weer actief, elk op hun terrein. Van sommige merkten wij dit direct (excursies en genealogie), doch anderen werkten in stilte (archeologie, archiefonderzoek, bibliotheek en Het Richtershuis).
De werkgroep genealogie organiseerde de jaarlijkse genealogische dag en die trok weer veel bezoekers. Verder publiceerden zij leuke informatie over gevel- en sluitstenen. Er zijn nog vele stenen over!
Wij wandelden met Roelof Boschloo in Almen en gingen op excursie naar Twente. Allemaal geslaagde evenementen.
De Vereniging van Indië-veteranen heeft een prachtige steen kunnen plaatsen met de namen van hun gevallen kameraden. Ook hierbij heeft onze vereniging de helpende hand geboden. Wij zijn blij, dat de gedenksteen nu onze begraafplaats Gorssel siert.
Het bestuur continueerde de vriendschappelijke betrekkingen met de gemeente Gorssel en wij zijn blij dat wij altijd entree op het gemeentehuis hebben en een welwillend oor.

Ons korte jaarverslag zou niet af zijn zonder een dankwoord aan al onze vrijwilligers op welk gebied dan ook. Hartelijk dank voor uw aller inzet! En het wordt beloond, want onze vereniging groeit nog steeds in ledenaantal. Wij hebben nu 657 leden en achttien sponsors. Prachtig toch?
Tot slot een dankjewel aan onze sponsors, hun namen staan achterin Ons Markenboek vermeld.
Het bestuur wenst u een goed 2002 toe, veel activiteiten. Alvast bedankt voor uw inzet !

Uit de krant van 8 juli 1946

HARFSEN
Onderduikers-reünie
De gewezen onderduikers uit het gehele land, die in Harfsen, Almen en Kring van Dorth gedurende een gedeelte van de oorlog ondergebracht waren hebben hier een week-end gehad.
Ruim een honderdtal onderduikers was hier aanwezig. Vrijdagavond kwamen de onderduikers uit het westen in Zutphen per trein aan waarna een ontmoeting plaats had op de boerderij "De Huurne". Zaterdagmorgen werd een krans gelegd op het graf van Inze en Tine, die beiden in Harfsen omkwamen in hun onderduikershol tengevolge van de terreur der nazi's. De heer Y. van der Schoot uit Zutphen hield hier een korte rede en las een schriftgedeelte waarna 3 coupletten van het Wilhelmus gezongen werden.
's Avonds had in de Braakhekkebulten een reunie plaats van alle onderduikers met hun pleegouders en vrienden uit Almen, Harfsen en omstreken. Ruim 1000 personen waren hier aanwezig. De groepen uit Den Haag, Amsterdam, Eefde en Harfsen zorgden hier voor een fleurig programma vol variatie, waarin veel herinneringen uit de bezettingstijd opgehaald werden. Met een kampvuur en vuurwerk werd de avond besloten. De muziekvereniging "Soli Deo Gloria" uit Harfsen verleende muzikale medewerking.
Zondag had in de Ned. Herv. Kerk te Almen een kerkdienst plaats waar bijna alle onderduikers tegenwoordig waren, terwijl Maandag in "Ons Huis" de slotbijeenkomst van dit geslaagde reünie plaats had. Fragmenten uit de bezettingstijd werden hier belicht.

EXCURSIES 2002

H.F. Bruil

De excursiecommissie heeft voor dit jaar weer een, naar onze mening, aantrekkelijk programma samengesteld. We moeten echter voor de dagexcursie van onze vaste tweede dinsdag in september afwijken omdat een attractie die we er graag bij hebben, het sluizencomplex van Rijkswaterstaat bij Driel, in september voor bezoekers is gesloten in verband met onderhoudswerkzaamheden.

We nodigen u uit voor een excursie naar de omgeving van Arnhem op donderdag 23 mei 2002. Het programma is als volgt:

08.30 uur	Vertrek bij het gemeentehuis van Gorssel
09.30 uur	Koffie met gebak in restaurant de Westerbouwing
10.30 uur	Bezoek aan het mooie 13e eeuwse kasteel Doorwerth.
12.30 uur	Aankomst bij restaurant Kleyn Hartestein, waar we van een heerlijke koffietafel gaan genieten.
14.00 uur	Onder leiding van een gids van de VVV maken we een interessante rit door Arnhem en omgeving. We brengen een bezoek aan het sluis- en stuwcomplex van Driel, we wandelen onder de Rijn en er wordt een film vertoond over dit prachtige project van Rijkswaterstaat. Tijdens de rondleiding krijgt u een kopje koffie of thee geserveerd.
17.00 uur	De gids verlaat ons en wij hopen omstreeks 18.15 uur weer terug te zijn in Gorssel.

Omdat verschillende leden lid zijn van De Geldersche Kasteelen of in het bezit zijn van een museumjaarkaart, en dus gratis toegang hebben, is in de kosten van deze reis de toegangsprijs niet inbegrepen, verder zijn alle bovenstaande activiteiten in de prijs inbegrepen.
De kosten bedragen € 33,75 p.p.. Voor niet-leden is de prijs € 38,25 p.p.. Opgave zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk op vrijdag 3 mei bij Fenny Woertman, telefoon 0575 492021 of Henk Bruil, telefoon 0575 491822.
De belangstelling is ieder jaar weer groot en dan moeten we helaas steeds enkele leden teleurstellen, want we moeten de groepsgrootte tot de capaciteit van één bus beperken. Wacht dus niet te lang met opgeven!

De kosten dient u tijdig over te maken op het banknummer van de Rabobank: 3014.05.611 t.n.v. Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken, onder vermelding van: excursie. Graag opgeven voordat u geld overmaakt! Teruggave is niet mogelijk, wel kan in uw plaats iemand anders meegaan.
Bij onvoldoende deelname gaat de reis niet door. Het maximum aantal deelnemers is 58 personen.

Vorig jaar hebben wij voor de eerste keer een midzomerwandeling gehouden, deze activiteit bleek een succes te zijn en we willen hier dan ook mee doorgaan.
In aansluiting op de lezing van G.J Verstege in Epse in januari jongstleden, waarbij het landgoed Hassink uitgebreid aandacht kreeg, nodigen wij u uit voor de midzomerwandeling op vrijdag 21 juni 2002 in het Hassinkbos. We bekijken waar dit mooie huis heeft gestaan en een gids van IVN zal ons vertellen over de bijzondere bomen die hier te vinden zijn.
We verzamelen ons om 19.00 uur bij de sporthal van Epse aan de Hassinklaan, na afloop is er gelegenheid om in de kantine van de sporthal een kopje koffie te drinken en even na te praten over, een naar wij hopen, interessante wandeling.
Opgave vóór vrijdag 7 juni bij Fenny Woertman, telefoon 0575 492021.
De kosten voor deze wandeling bestaan uit een vergoeding voor het IVN, t.w. € 1,25 p.p..

We zijn van plan in september op een zaterdagmiddag een excursie te organiseren naar de bunkers van de IJssellinie bij Olst op het landgoed De Haere. Meer over deze excursie leest u in Ons Markenboek van juli a.s.
In dit Markenboek vindt u een artikel van de hand van W. van de Kamp over de IJssellinie.

JOHANNES BIELDERMAN

W. Holtslag-Harkink

In de periode van voorbereiding op de jaarlijkse dodenherdenking op 4 mei vorig jaar, 2001, werd ik benaderd door Gerritje de Groot en even later ook door Herman Nijland. Beiden hadden gezien dat bij het graf van Johannes Bielderman op de begraafplaats Almen-Harfsen het bekende bordje stond: "Voor dit graf is geen rechthebbende bekend".
"Hoe moet het in de toekomst, als de lijst van oorlogsslachtoffers wordt voorgelezen en bij de rondgang langs de graven daarna, het graf van Johannes Bielderman niet meer bestaat?" Jeugdvriend Herman Nijland sprak als vertegenwoordiger van de vriendenclub, die destijds de grafsteen liet plaatsen, ook eenzelfde ongerustheid uit.

Wie was Johannes Bielderman? Uit de verschillende gesprekken met leeftijdgenoten, een oud-buurman en uit het boekje "Een stukje landleven in het oude dorp Harfsen" van mevrouw J.A. Winkeldermaat-Tiessink , werd de naam een persoon!
Johannes, geboren op 27 maart 1912, woonde in de jaren veertig als vrijgezel bij zijn ouders op een kleine boerderij aan de Harfsense Steeg, daar waar de weg een scherpe bocht maakt, vanaf Ter Hogt richting Varkens KI. Lange tijd wezen bloeiende appelbomen de plek aan waar de boerderij heeft gestaan. Zijn broer Evert leed aan toevallen en is als gevolg van zo'n toeval verdronken. Zijn moeder was in de beginjaren van de oorlog overleden.
Vader Bielderman was naast boer ook doodgraver. Johannes hielp hem daarmee en naast het werk op eigen erf, hielp hij ook bij de boeren in de buurt. Daar woonden ook leeftijdgenoten en vaak kwam het hele stel bij Johannes bij elkaar. Dan werd er niet alleen over het boerenwerk gepraat, maar ook veel plezier gemaakt.
Johannes was lid van de Almense Jongelings Vereniging "Obadja". Op de foto ter gelegenheid van het afscheid van ds. G. de Ru, in 1942, staat hij temidden van zijn vrienden als een man van onze tijd.
Hij was gezien in die club, deed graag mee aan de toneeluitvoeringen. Helaas staan in de notulen uit die tijd wel de voorgelezen bijbelteksten en gezongen psalmen vermeld, maar geen verslagen over de toneelavonden.

Tijdens de laatste oorlogsdagen is er rond de Harfsense Steeg hevig gevochten. Veel boerderijen alsmede ook de molen van Hartgerink, zijn toen in brand geschoten; ook de boerderij van Bielderman. Vader Albert-oom was al op een veilige plek, maar Johannes wilde nog even wat uit het brandende huis halen en werd toen door een granaatscherf getroffen. Zijn buurman en vriend Herman Loman heeft hem zien vallen. Het lichaam van Johannes werd bij het Wunderink opgebaard, waar het voor een tweede keer door een granaatscherf werd geschonden. Zijn vrienden, Henk Brummelman en Henk Overmeijer (onderduiker op het Wunderink) hebben hem op het kerkhof begraven. Zijn vrienden van "Obadja" hebben samen voor de grafsteen gezorgd.
Albert-oom is liefdevol opgenomen door de familie Winkeldermaat op het Wunderink en heeft daar nog elf jaar gewoond.

Het bestuur van De Elf Marken heeft in goed overleg met de gemeente het grafrecht van Johannes Bielderman overgenomen opdat de herinnering aan dit oorlogsslachtoffer niet verloren zal gaan.

Bronnen:
De voet dwars, uitgave De Elf Marken, 1995
Een stukje landleven in het oude dorp Harfsen, door Johanna A. Winkeldermaat-Tiessink, 1969
Kroniek van de bevrijding voorjaar 1945, door Herman en Hendrik Jan Nijland en Tonia Ilbrink-Nijland, 1990
Gesprekken met tijdgenoten

GEVELSTENEN (6)

Werkgroep genealogie

In het vorige nummer hadden we het over een gevelsteen die niet in een gevel zat, maar was ingemetseld in een stenen paal. Nu hebben we er een gevonden die in 1970 is gemetseld in de hal van de uitbreiding van "De Hoofdige Boer" te Almen. Hoe komt die daar terecht en wat betekenen de initialen?
Rond 1840 stonden aan de huidige Dorpsstraat in Almen alleen nog maar de kerk, de school met meestershuis en "Herberg Kerkhof", daarna "De Jager" en nog later "Hotel Ovink" genoemd.
In 1840 werd hiernaast een woning annex smederij en boerderijgedeelte gebouwd, met in de achtergevel een gevelsteen (sluitsteen).
In 1968 heeft de familie Holtslag dit pand gekocht voor uitbreiding van "De Hoofdige Boer". Bij de verbouwing zijn de buitenmuren van dit pand grotendeels blijven staan. De ruimte tussen de beide panden werd overkapt en is nu de hal van de uitbreiding. De gevelsteen (sluitsteen) is gemetseld in de oorspronkelijke zijmuur, nu de linkermuur van de hal.
Wat betekenen nu de initialen: A.I.M. – E.B in die steen? We moeten nog even vermelden dat in de Romeinse tijd er nog geen J bestond. Die werd als I geschreven, hetgeen hier ook het geval is.
De familie Markvoort is gedurende een groot aantal jaren voor Almen een belangrijke familie geweest. Ze waren onder andere eigenaar van "Groot Have" en Klein Have", de Almense molen met het muldershuis, en "'t Vunderink". In 1832, bij het in werking treden van het kadaster, was het bezit aan grond 102.45.09 ha.
De initialen A.I.M. staan voor Abraham Jan Markvoort, geboren op 12 september 1775 in Almen en overleden op 1 december 1855 op "Groot Have". Hij was de zoon van Albert Markvoort en Geertrui Hesselink. De E. en B. staan voor zijn echtgenote Elsken Breukink, geboren rond 1791 in Steenderen. Zij overleed op 19 april 1876 op "Groot Have". Zij hebben bovengenoemd pand laten bouwen op hun grond, maar ze hebben er zelf nooit gewoond.
Zo heeft Almen in 1840 zijn dorpssmid gekregen, waaraan in die tijd grote behoefte bestond.
Als eerste bewoners hebben we voor 1841 gevonden: Jan Willem Gesink, geboren op 27 januari 1812 te Warnsveld, van beroep smid, gehuwd met Derkjen Meuleman uit Vorden. Op 6 april 1875 is Jan Willem Gesink overleden en Gerard Rutgers, ook smid, in Laren geboren op 1 augustus 1849, heeft de zaak voortgezet.

Hij trouwde op 23 januari 1876 in Holten met Gerritdina Hendrika Boode, geboren op 11 januari 1854. Zij overleed op 1 januari 1879 te Almen. Gerard Rutgers hertrouwde met Hendrika Johanna Beltman, geboren op 16 september 1848 in Gorssel. Rond 1920 hebben zijn zoon Gerard Hendrik Rutgers en diens vrouw Wilhelmina Engelberta Tushuizen het bedrijf overgenomen. Dit gezin had vier dochters; dochter Gerarda Rutgers en haar echtgenoot Jan Rouwenhorst, van beroep ook smid, hebben het bedrijf daarna voortgezet. Rond 1963 heeft Jan Rouwenhorst een benoeming gekregen als leraar metaalbewerking aan een school in Mijdrecht, met als gevolg dat dit het einde betekende van de smederij aan de Dorpsstraat in Almen.
Gelukkig is de gevelsteen (sluitsteen) bewaard gebleven als aandenken aan het verleden en heeft deze een mooie plaats gekregen tot in lengte van jaren.

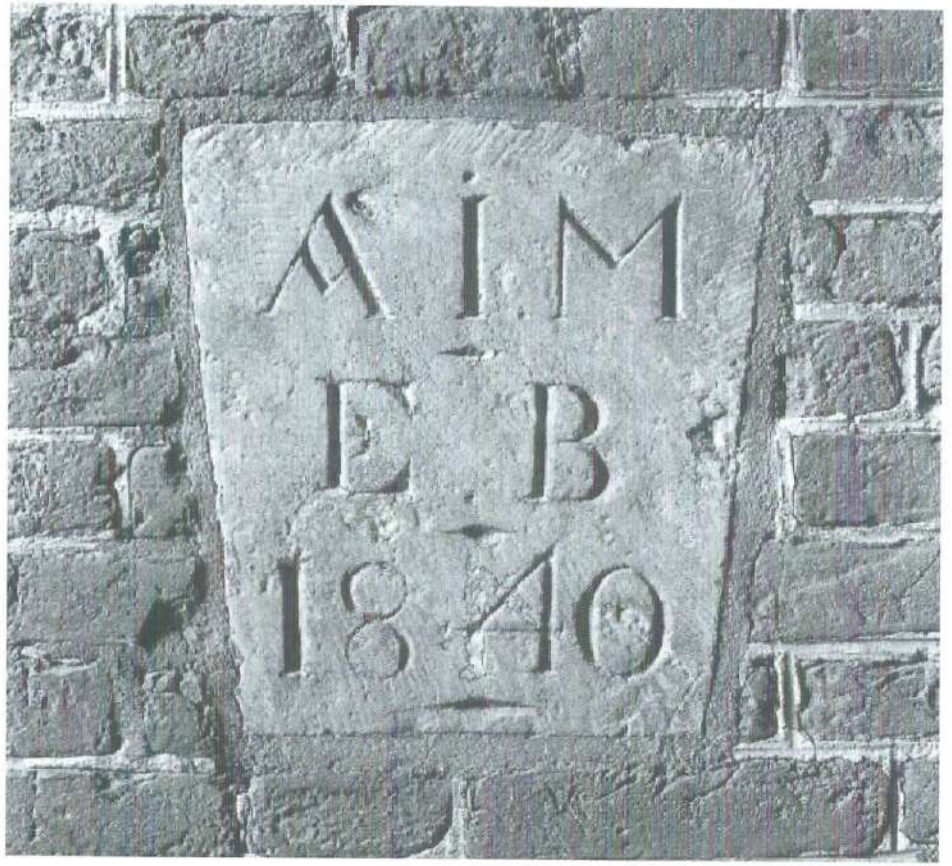

ELFUURWEG EN HET ELFUUR IN HET DORP GORSSEL

H. Schoenmaker

1. De straatnaam Elfuurweg vanaf Het Elfuur
In de raadsvergadering van de gemeente Gorssel van 4 juli 1949, agendapunt 17 "Voorstel tot het geven van namen aan straten", stelde de raad voor het dorp Gorssel onder meer vast de straatnaam Elfuurweg ("vanaf Het Elfuur naar de Huzarenlaan").
In de vergadering, de eerste na de Tweede Wereldoorlog waarin een voorstel tot straatnaamgeving aan de orde kwam, gaf de voorzitter de volgende toelichting:

"dat het moeilijk is goede straatnamen te vinden. Burgemeester en Wethouders hebben folkloristische en historische motieven gezocht."

Met "vanaf Het Elfuur" wordt in het raadsbesluit bedoeld dat de Elfuurweg begint bij Het Elfuur. De weg is genoemd naar Het Elfuur. Over de betekenis van Het Elfuur zwijgt het raadsbesluit. Uit de toelichting van de voorzitter is op te maken dat de nieuwe straatnaam valt in de categorie "folkloristische en historische motieven".

2. De verbindings s
Op de straatnaambordjes en in de gemeentelijke publicaties komt de straatnaam Elfuurweg voor met een s, dus Elfuursweg. De officiële naam is Elfuurweg.

3. De schrijfwijze
De gemeente handhaaft haar eigen besluiten niet. Wat moet de eenvoudige burger dan?
De burger handelt correct als hij de straatnaam schrijft zoals die op het straatnaambordje staat. De burger hoeft geen onderzoek in te stellen of de naam op het straatnaambordje overeenkomstig het raadsbesluit is. Hij mag afgaan op het bordje, tenzij hij weet dat de schrijfwijze niet die van het raadsbesluit is.

4. Busexcursie Drenthe
De Elf Marken organiseerde in september 1999 een busexcursie naar Drenthe. Op de terugreis vóór de aankomst van de bus bij het gemeentehuis in Gorssel stopte de bus bij een huis met het straat-

naambordje Elfuursweg. Voor de microfoon heb ik verteld dat de s in Elfuursweg zoals dat op het bordje stond niet voorkomt in de door de raad vastgestelde straatnaam. Eén van de deelnemers riep: "Jan, morgen even nakijken op het gemeentehuis". Tot een nieuw juist straatnaambordje is het niet gekomen.

5. Onze Taal Taalkalender 1996
De derde Taalkalender van het Genootschap Onze Taal is de scheurkalender 1996.
De kalender stelt op donderdag, op gezegdendag, 16 mei, de vraag: "Hoe laat is te elfder ure volgens onze tijdrekening?"
Op deze vraag geeft de kalender het volgende antwoord:

"Vijf uur in de middag. De uitdrukking is ontleend aan de bijbelse gelijkenis van de wijngaard (Mattheus 20). Het verhaal gaat als volgt. Een wijnboer huurt 's morgens vroeg arbeiders voor zijn wijngaard, die op het eerste uur beginnen te werken; de uren van de joodse werkdag werden geteld vanaf zeven uur 's ochtends. Als dagloon wordt het bedrag van één penning afgesproken. Op het derde uur - negen uur volgens onze telling - huurt de wijnbouwer opnieuw enkele arbeiders, en dat herhaalt zich op het zesde, negende en elfde uur. De joodse werkdag eindigde op het twaalfde uur, dus de laatst ingehuurde arbeiders hebben nog maar één uur te werken. Aan het eind van de dag blijkt dat de mannen van het elfde uur precies evenveel betaald krijgen als die van het eerste uur: één penning."

Vraag en antwoord zijn van Riemer Reinsma, adviseur en schrijver over taal.

6. De bijbelse gelijkenis in de wijngaard
De verwijzing naar Mattheus 20 betreft "Het evangelie naar Mattheus", het eerste boek van het Nieuwe Testament.
Hoofdstuk 20 heeft als opschrift "De gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard" en luidt als volgt (1-16):

"Want het Koninkrijk der hemelen is gelijk aan een heer des huizes, die des morgens vroeg arbeiders voor zijn wijngaard ging huren. Toen hij het met de arbeiders eens geworden was voor een schelling 's daags, zond hij hen in zijn wijngaard.
En omstreeks het derde uur ging hij naar buiten en zag nog anderen werkloos op de markt staan, en hij zeide tot hen: Gaat ook gij in de wijngaard en wat billijk is zal ik u geven. En zij gingen.

Omstreeks het zesde en het negende uur ging hij wéér naar buiten en handelde evenzo. Toen hij omstreeks het elfde uur naar buiten ging, vond hij nog anderen staan en zeide tot hen: Waarom staat gij hier de gehele dag werkloos? Zij zeiden tot hem: Omdat niemand ons gehuurd heeft. Hij zeide tot hen: Gaat ook gij in de wijngaard. Toen de avond viel, zeide de heer van de wijngaard tot zijn opzichter: Roep de arbeiders en betaal het loon uit, te beginnen bij de laatsten tot de eersten. Toen zij, die omstreeks het elfde uur gehuurd waren, kwamen, ontvingen zijn ieder een schelling. En toen de eersten kwamen, meenden dezen, dat zij meer zouden ontvangen. En zij ontvingen eveneens ieder een schelling. Toen zij die ontvingen, morden zij tegen de heer des huizes, en zij zeiden: Deze laatsten hebben één uur gewerkt en gij hebt hen met ons gelijkgesteld, die een zware dag en de hitte hebben doorstaan. Maar hij antwoordde een van hen en zeide: Vriend, ik doe u geen onrecht. Zijt gij het niet met mij eens geworden voor een schelling? Neem het uwe en ga heen; ik wil deze laatste hetzelfde geven als u. Staat het mij niet vrij met het mijne te doen, wat ik wil? Of is uw oog boos, omdat ik goed ben?
Alzo zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn."

7. Hij kwam te elfder ure
Het gezegde "Hij kwam te elfder ure" betekent: Hij kwam nog op het laatste ogenblik. Dit gezegde is ontleend aan Mattheus 20: 1-16.

8. Bijbelse getallen
Drie en twaalf zijn bijbelse, heilige getallen. Drie ziet op de drieëenheid: Vader, Zoon en Heilige Geest. Twaalf ziet op de twaalf apostelen. De getallen zes en negen zijn veelvouden van het heilige getal drie.

9. Blookertijd
In de jaren vijftig van de twintigste eeuw was in zwang de slogan: Half elf Blookertijd. Blooker was een merk chocolademelk. De fabriek Blooker's Cacao stond in Amsterdam.

10. Televisie
Het Elfde Uur is de naam van een televisieprogramma van Andries Knevel van de Evangelische Omroep (EO). De uitzending van dit programma is thans van ongeveer 21.40 uur tot ongeveer 22.25 uur elke week op dinsdag op Nederland 1.
De naam "Het Elfde Uur" is ongeveer tien jaar geleden gekozen

omdat het programma toen rondom de klok van elf uur werd uitgezonden. De naam heeft dus geen bijbelse achtergrond zoals bij de Evangelische Omroep te verwachten zou zijn.

11. Het veldnamenboek
In het boek met als titel: "Boerderij- en veldnamen in Gorssel", kortheidshalve te noemen: het veldnamenboek, komt voor 't Elf Uur (bladzijden 36 en 70) met vermelding vroeger huis. In het register verwijst het veldnamenboek alleen naar kaartbladen en niet naar toelichtende teksten.

12. Een rustpauze
Blookertijd is half elf 's ochtends, het Elf uur is vijf uur in de middag. De Blookertijd is een rustpauze om een kop chocolademelk te drinken.
De Elfuurweg zal genoemd zijn naar een plek waar om vijf uur in de middag "iets" gebeurt, waarschijnlijk een plek waar arbeiders bij elkaar kwamen voor een rustpauze om iets te eten of te drinken.
In de moderne tijd is het om vijf uur in de middag tijd voor een tussendoortje, het elfuurtje.

NOGMAALS HET ELFUUR

H.J. Jansen op de Haar

Is het gooien met een een worst naar een zij spek, of met andere woorden: is het met "een oplossing van het raadsel Elf uur" gooien naar een lekkere pannenkoek van de familie Broyl? (Fabels en feiten rond 't Elfuur, zie vorig nummer bladzijde 11 en volgende). Iedereen zal aan het laatste denken en eerlijk gezegd: wij ook. We denken dat het zoeken naar de oplossing, dat al zoveel gemoederen heeft bezig gehouden, wel echt gestimuleerd is door het vooruitzicht van een lekker hapje!
Maar nu: op zoek naar de oplossing. Zoals bekend besteden we veel tijd aan het archiefonderzoek in onze vereniging en vele verhalen in Ons Markenboek danken hun oorsprong aan dit onderzoek.
Omdat het oude tolhuis in Joppe momenteel wordt verbouwd, zijn we daardoor nieuwsgierig geworden naar de tolgaarders en hun woning. Dat is eenvoudig en gauw gezegd, maar als men in de historie duikt van de weg van Gorssel naar Bathmen, die in 1853 werd verhard, dan blijkt de onderzoeker al gauw, dat de veelheid aan gegevens je vaak op een zijspoor brengen . Je komt zoveel wetenswaardigheiden tegen, dat je door de bomen het bos niet meer ziet.
Zo verging het ons ook en we vonden dat de eerste tolgaarder de schoenmaker Brinkman was, die op 31 maart 1883 werd opgevolgd door G.W. Groot Velderman uit Gorssel. En toen kwam ons het toeval(?) te hulp. Wat was namelijk het geval: onze genealoog Gerrit Verstege gebruikt vaak een deel van zijn tijd om in oude kranten advertenties te lezen, vooral met het oog op de verkoop van oude boerderijen en woningen in de gemeente Gorssel. Hij vond op een goed moment de volgende advertentie in de Zutphensche Courant van zaterdag 8 juli 1882: "Notaris Klein te Gorssel zal Dinsdag 11 July 1882 om 2 uur op het erve "Het Elf Uur", gelegen te Gorssel, verkoopen voor G.W. Groot Velderman: 1 nieuwmelkte koe, 2 varkens, kippen, te velde staande rogge, haver en aardappelen, snijbak, melk- en ander deelgereedschap en eenig aardewerk."
Daar we in het verleden vele malen een artikeltje hadden gewijd aan „Het Elfuur" dachten we bij het zien van deze advertentie, "daar zullen we te zijner tijd wel eens een stukje over schrijven in Ons Markenboek". We wisten nu dat er in 1882 een huis moest zijn dat bekend was als "Het Elfuur", maar dan weet je nog niet waar dat huis precies lag.

Na het lezen van het artikel van de familie Broyl in Ons Markenboek van januari 2002, hebben we onze vondst weer eens opgezocht, want er valt nu een pannenkoek te verdienen voor onze man uit Harfsen Gerrit Verstege. Met zijn vondst is echter het raadsel nog niet helemaal opgelost.
Bij het samenstellen van het kadaster in 1832 werd er nimmer "Het Elfuur" genoemd en op de kadasterkaart uit die tijd is er geen woning te vinden op de pek waar de zes wegen elkaar ontmoeten. We hebben aangenomen dat de bouw dus plaats heeft moeten vinden na 1832. Nu wil het geval dat de marke Gorssel juist in de jaren na 1832 is verdeeld, en wel in het jaar 1837. De plek waar nu "Het Elfuur" staat, had in 1832 geen particuliere eigenaar, want het was van de "geërfden van Gorssel", dus van de markegenoten van Gorssel. We hebben aangenomen dat de gronden van de marke zijn verdeeld of verkocht. We zullen proberen uit te zoeken of dit nog te achterhalen is.
Via achteraf samengestelde huisnummerlijsten kunnen we nagaan of er een bewoner te vinden was in de tijd na 1837 en we vonden op twee afzonderlijke lijsten de naam van H.W. Dommerholt. Deze komt voor op de lijst van de schoolgaande kinderen tussen de jaren 1837 en 1842 met vier schoolgaande kinderen: een meisje en drie jongens. Op de kohierlijst van 1846 vinden we dan het huisnummer 9a vermeld, gelijk aan de lijst van de schoolgaande kinderen. Was H.W. Dommerholt nu de bouwer van "Het Elfuur"? Dat bleek natuurlijk niet uit de genoemde huisnummerlijsten, die via onze onderzoeken zijn ontstaan.
Doordat er een lijst bestaat uit 1846, die de lange naam draagt van "Staat der voorgevallen Veranderingen in den toestand der Gebouwde Eigendommen over den jare 1845, waaromtrent de vrijdom van grondbelasting nader geregeld moet worden", vonden we de bebouwing van perceel E 972 en wel door Hendrik Graeuwert, onderwijzer, gehuwd met Zwaantjen Fenneken Dommerholt, zuster van Willem Dommerholt, dus de bouwer was een zwager van de eerste bewoner.
H.W. Dommerholt ging in 1856 verhuizen naar perceel 12a, thans bekend als Kozakkenweg 1, met als bewoner Gerrit Dommerholt, zoon van de vroeger zeer bekende Gait uut de Bos. „Het Elfuur " werd in 1856 bewoond door H.F. Graeuwert, zoon van eigenaar schoolmeester Hendrik Graeuwert. Vanaf dat moment zijn er twee bewoners en is het perceel dubbel bewoond. De andere bewoner heette G. van den Anker.
H.F. Graeuwert wordt in 1859 opgevolgd door J.W. Nikkels uit het dorp Gorssel, die weer gehuwd was met een zuster van Graeuwert.

Hiervan uitgaande komen we terecht bij A.J. Nikkels, zoon van J.W. Nikkels. Na het overlijden van J.W. Nikkels verhuisde zoon A.J Nikkels naar het pand ernaast en wordt Martinus Eskes hoofdbewoner, die op zijn beurt in 1869 wordt opgevolgd door Harm van Huffelen en nog in hetzelfde jaar door Derk Jan Braakhekke, die op 23 juni 1870 vertrok naar het adres G 35. Daardoor wordt J.W. Nikkels weer hoofdbewoner, tot het moment dat hij vertrekt op 19 november 1880. Dan komt als hoofdbewoner dagloner Gerrit Willem Groot Velderman. Deze wordt tolgaarder, zoals uit het vorenstaande blijkt. Vervolgens wordt Garritje Tikink in 1883 hoofdbewoonster. Zij was geboren in Vorden en naaister van beroep.
Vervolgens komt er een periode dat de hoofdbewoners elkaar met regelmaat opvolgen en als laatste vinden we dan Carel Jansen van Donselaer, waarmee ook de dubbele bewoning ophoudt.
Het moeilijke bij dit onderzoek lag in het feit dat schijnbaar ook onderling van woonruimte werd geruild en niet met zekerheid is te zeggen wie wel en wie niet de hoofdbewoner was. Wel is er zekerheid omtrent de huisnummer, vermeld in Ons Markenboek, tiende jaargang, nr. 4, bladzijde 19.
Toch is met dit hele verhaal de naam "Het Elfuur" niet verklaard. Wat is nu met zekerheid vastgesteld:

1. De bouw vond plaats tussen 1837 en 1846 en eerste eigenaar is dan de schoolmeester van Epse/Harfsen, Gerrit Graeuwert.
2. De naam "Het Elfuur" was in ieder geval in 1882 aan het huis verbonden, maar sinds wanneer is niet meer vast te stellen. Vermoedelijk is het een veldnaam die zich niet laat verklaren.
3. Vermoedelijk heeft Hein Kuit, die in 1919 daar woonde, geweten dat het huis in 1845 werd gebouwd en dat het de naam "Het Elfuur" droeg.

We zullen het hierbij moeten laten. We danken alle schrijvers en onderzoekers waaraan we bovenstaand resultaat te danken hebben. De gooi naar de pannenkoek, liefst niet zo'n kleintje, is gewonnen door Gerrit Verstege met zijn vondst van de advertentie uit de krant van 8 juli 1882.

Bronnen:
Gemeentearchief van Gorssel
Gemeentearchief van Zutphen
Genealogische gegevens verzameld door Gerrit Verstege en Henk Jansen op de Haar

DE IJSSELLINIE

W. van de Kamp

Inleiding

Water heeft door de eeuwen heen een grote rol gespeeld in ons kleine lage land aan de Noordzee. Het gebied werd en wordt doorsneden door grote rivieren, kleine rivieren en beekjes.
In het noorden en oosten van ons land waren grote moerasgebieden. Enige jaren geleden heeft onze vereniging nog een excursie georganiseerd naar Fort Bourtange, gelegen op een zandplaat temidden van moeras.
Bovendien was er een grote binnenzee, de Zuiderzee, die later na het aanleggen van de Afsluitdijk verder door het leven ging als IJsselmeer. Deze afsluiting vond plaats op 28 mei 1932. Nog niet eens zo lang geleden dus, velen van de ouderen zullen zich dit nog herinneren. Een groots wereldgebeuren vond toen plaats in Nederland, ingrijpend voor de steden rondom het IJsselmeer. De vissersvloten legden grotendeels het loodje, uitzonderingen daargelaten. Er waren vissers die op de ingepolderde zee bleven vissen (zoetwatervis) en anderen verlegden hun werkterrein naar de grote zee. De commerciële vaart werd eveneens anders ingericht. De grote handelsvloot van Amsterdam ging eertijds ook via de Zuiderzee naar de Noordzee. Zoals bekend werden later andere oplossingen gevonden door middel van het Noordhollands kanaal en het Noordzeekanaal. Prachtige oude stadjes rondom het meer kregen een ander aanzien.
In het IJsselmeer werden inpolderingen gedaan en zo ontstond bijvoorbeeld de Noordoostpolder.
Eerder werden grote delen van Noord- en Zuid Holland ingepolderd en drooggemalen.
Het water fungeerde voor velen als bron van werk en inkomsten, voor anderen als bron van vermaak en voor weer anderen als bron van verdriet. Het respect voor het water bleef: "De zee geeft en de zee neemt".
Door de eeuwen heen fungeerde het water ook als veiligheidsgrens, als barrière en als waterlinie tegen indringers. Gretig en slim maakten onze voorouders gebruik van deze mogelijkheid. Ook elders in Europa speelden de grote rivieren in de geschiedenis hun rol.
In ons land waren eertijds de kastelen en grote huizen gesitueerd in moerasgebied of werden omzoomd door een brede slotgracht. De

veiligheid van huis en bewoners werd zo gezocht.
De landsverdediging werd na het sluiten van de Unie van Utrecht (1579) mede gestoeld op het gebruik van natuurlijke barrières van rivieren en hoogten. De belangrijkste delen van de jonge Unie waren de westelijke provincies, hier was het landsbestuur gevestigd evenals de grote internationale commerciële bedrijven. Amsterdam was toen het centrum van roem, macht, scheepvaart en handel.
De stad vroeg om extra beveiliging en kreeg die onder andere door middel van water. Polders konden bij gevaar onder water gezet worden en langzaam kwam in deze verdediging een vaste lijn.
Het Staatse leger legde in het midden van Nederland, rondom het Utrechtse, diverse verdedigingswerken aan. Op die manier trachtte men de eventuele doorgang van het oosten naar bijvoorbeeld Amsterdam te blokkeren.
Tijdens de zogenaamde Tachtigjarige Oorlog is meermalen gebruik gemaakt van het water als vriend om de Spanjaarden tegen te houden. Zo ontstond de Hollandse Waterlinie. Die werd in de jaren 1672/73 uitgebreid en flink op de proef gesteld tijdens de inval van de Fransen.

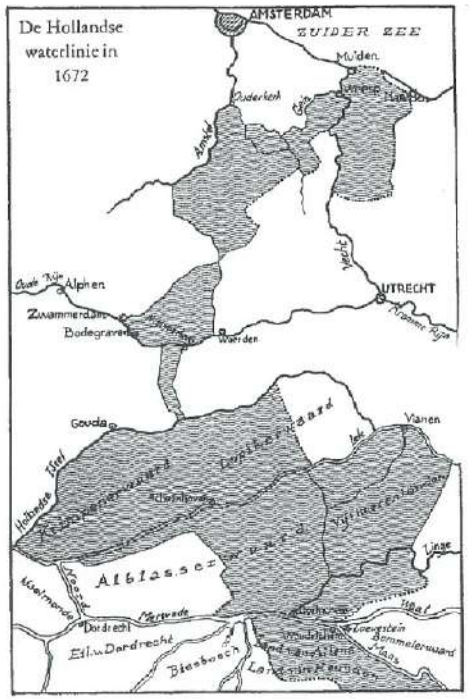

Lodewijk XIV, de Zonnekoning, rukte met zijn legers op door de zuidelijke Nederlanden en hij "nam" alle barrières met gemak. Hij stak de rivieren over, hier en daar geholpen door een hulpvaardige Fransgezinde inwoner die een doorwaadbare plaats aanwees, doch bleef uiteindelijk steken voor de Hollandse Waterlinie.
Het gebied vanaf Muiden (Zuiderzee) tot Almkerk (ten zuiden van Woudrichem) stond op een enkele doorgang na onder water. Een geweldige bondgenoot dus!
Ons land verkeerde in een situatie van paniek, de bekende spreuk "de regering radeloos, het volk redeloos en het land reddeloos" deed toen de ronde. Een rampjaar waarin het land oorlog voerde met verschillende grote landen, Engeland, Frankrijk en de bisschoppen van Münster en Keulen.
Bommen Berend, de aartsbisschop van Münster, hield strooptochten in de noordelijke en oostelijke provincies. Van alle kanten werd ons land belaagd en bestookt.
Het nut van de waterlinie was echter aangetoond en hierop werd later verder voortgebouwd. In volgende jaren werden nieuwe aansluitingen gemaakt en er werden op strategische plaatsen versterkingen en forten gebouwd. Vestingbouwer Menno van Coehoorn was een groot voorstander om het water te betrekken bij de verdediging van fort en land.
Dit leek afdoende, totdat op het einde van de patriottentijd de Fransen in de winter van 1794/1795 opnieuw ons land binnenvielen. Zij hadden toen echter het voordeel van de keerzijde van de natuur, de vorst viel in en deed de rivieren en het water in de geïnundeerde gebieden bevriezen. De Franse legers trokken over het ijs verder en namen vervolgens bezit van Nederland.
Met de Fransen werd vervolgens de waterlinie verder uitgebreid en vervolmaakt van Zuiderzee tot aan de Biesbosch. Er werden nieuw forten gebouwd en zo ontstond allengs de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Midden negentiende eeuw was deze nieuwe linie operationeel.
In de loop van de verdere jaren bleek deze linie echter niet 100% bedrijfszeker. Verdere uitbreidingen en nieuwe aanleg stagneerden door misplaatste zuinigheid op defensiegebied en bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 moesten in allerhaast opnieuw versterkingen worden aangelegd.
De forten werden bemand en in staat van verdediging gebracht. De jonge mannen werden - voor zover niet uitgeloot - opgeroepen in militaire dienst. Sommigen kochten zich vrij door voor veel geld een remplaçant aan te bieden, doch de minder kapitaalkrachtigen moesten wel opkomen en hun dienstplicht vervullen. Mijn vader

werd in die roerige periode opgeroepen en hij vervulde zijn plicht als sergeant bij de Vestingartillerie. Hij was gelegerd in Fort Blauwkapelle nabij Utrecht, ingezet bij de verdediging van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Gelukkig is deze verdedigingslinie toen niet in werkelijkheid beproefd.
Onder onze militaire strategen werden inmiddels vraagtekens gezet bij het effect van zo'n waterlinie. De mogelijkheden van het leger werden namelijk door de komst van vliegtuigen en beter, verder dragend, krombaan geschut veel groter. Men zou over zo'n waterlinie heenspringen en het effect zou dan grotendeels verloren gaan.
Dit gebeurde dan ook bij de inval van de Duitsers in 1940. De vliegtuigen van de Duitse Luftwaffe vlogen hoog over het water en de forten heen, onbereikbaar voor het afweergeschut. Met de dropping van parachutisten achter de linies voltooide Duitsland deze Blitzkrieg in een kleine week.
Deze inval betekende het einde van de Nieuwe Hollandse waterlinie.
Echter, het water had onze strategen nog niet losgelaten. Na de Tweede Wereldoorlog vreesde men een inval van communistisch Rusland en een eventuele vijand zou dus zeker weer uit het oosten komen.
Opnieuw ging men een bondgenootschap aan met het water.

De IJssellinie

Nazi-Duitsland was verslagen, het land lag in puin en had geen eigen leger meer. In Duitsland werden geallieerde bezettingslegers gestationeerd.
Na de Tweede Wereldoorlog werd ons nieuw gevormde leger ingezet in Nederlands Oost-Indië, zodat ons eigen land nauwelijks beschermd achterbleef. Bovendien werd het materiaal en materieel niet aangepast of gemoderniseerd. Wij bleven oud en verouderd materieel, overgenomen van de Engelsen en Canadezen, gebruiken. Wij dreigden in de oude fout van vóór de oorlog te vervallen: misplaatste zuinigheid.
De landen van West Europa maakten zich intussen grote zorgen over de agressiviteit van communistisch Rusland. De communistische staatsgreep in Tsjecho-Slowakije in 1948 en de blokkade van Berlijn in 1948 deed het besef in het vrije Westen toenemen dat men kwetsbaar was en men wilde zich daarom beschermen. Met het verdrag van Brussel in 1948 kwam het tot militaire samenwerking tussen België, Luxemburg, Groot Brittannië, Frankrijk en

Nederland. De zogenaamde Westerse Unie ontstond.
Een jaar later, op 4 april 1949, ontstond de NAVO. Het aantal landen werd toen uitgebreid met Canada, de Verenigde Staten van Amerika, Denemarken, Noorwegen, IJsland, Portugal en Italië. Twee jaar later kwamen Griekenland en Turkije erbij en tenslotte in 1955 West-Duitsland. Deze organisatie garandeerde hulp bij de verdediging van elkaars grondgebied, indien men door derden werd aangevallen.
De wereld was in die eerste jaren zeer onrustig. In 1949 was de officiële deling van Duitsland een feit, er ontstonden twee landen: de Deutsche Demokratische Republik (DDR) en de Deutsche Bundes Republik (DBR). De Koreaanse oorlog ontstond in 1950, ook Nederland zond een bataljon vrijwilligers, terwijl de Koninklijke Marine oorlogsschepen zond voor patrouillering langs de kust.
In 1956 volgde de inval in Hongarije en werd de opstand aldaar neergeslagen. De dreiging van het communistische Rusland was voelbaar. Onze BVD (Binnenlandse Veiligheidsdienst) was actief bij het in de gaten houden van verdachte personen.
Naast de Verenigde Staten van Amerika werd ook Rusland een kernmacht. De Russische invloed was reeds aanwezig in Polen, Finland, Oost Duitsland en Roemenië.
De NAVO ontwikkelde vervolgens een verdedigingsplan waarin de Rijn (in Duitsland) en de IJssel een rol zouden spelen. Een uiterste grens. In het Duitse deel zou dan een zogenaamd vertragend gevecht worden gehouden. Nederland zou de IJssel verdedigen. Echter het ontbrak ons land aan de benodigde divisies en op korte termijn zag men ook geen kans op uitbreiding van het aantal soldaten. Daarbij speelden natuurlijk ook de financiën weer een grote rol. Deze oplossing was voor ons veel te duur.
Nederland kwam toen met het plan om een zogenaamde eigen IJssellinie, veel breder dan alleen de rivier zelf, te ontwerpen onder auspiciën van de NAVO.
De Generale Staf in Den Haag boog zich over het plan. De toenmalige kapitein J.C.E. Haex was het brein en de stuwende kracht tot de vorming van deze waterlinie. Hij stelde voor om in geval van nood de rivier de Waal en de Nederrijn door middel van stuwen af te sluiten, waardoor het opgestuwde water de rivier de IJssel zou doen overstromen en er een brede strook water en drassig gebied zouden ontstaan. Hierdoor zou dan weer een echte bondgenoot in het water worden gevonden. Deze oplossing vergde veel minder divisies en was veel goedkoper.

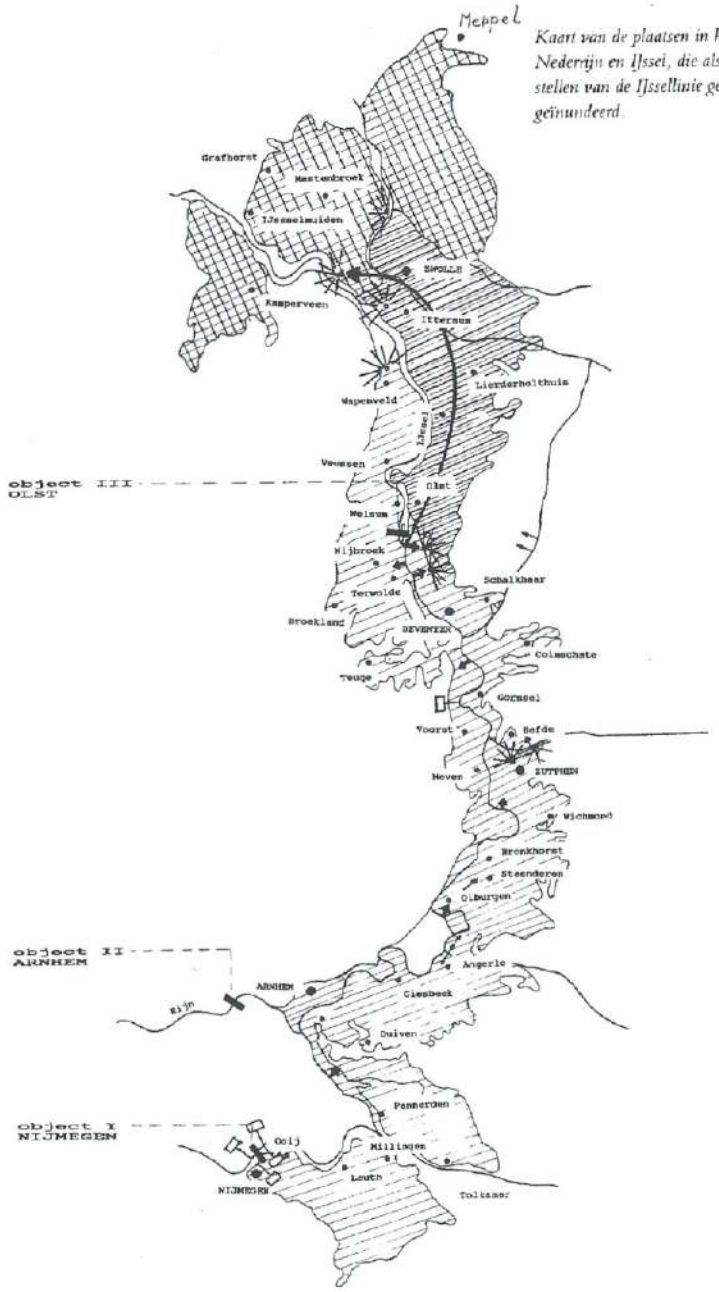

Kaart van de plaatsen in het stroomgebied van Waal, Nederrijn en IJssel, die als gevolg van het in werking stellen van de IJssellinie geheel of gedeeltelijk worden geïnundeerd.

De geallieerden gingen na veel over en weer met enige argwaan akkoord en derhalve besloot de Nederlandse regering in 1950 om tot uitvoering van het plan Haex over te gaan.
In vakkringen en in geheimtaal was dit het plan C en D (Coehoorn en Deventer).
Er zouden drie stuwen, varende caissons, gebouwd worden, één ten oosten van Nijmegen (ten zuiden van Bemmel) in de Waal, één in de Nederrijn ten westen van Arnhem (nabij de buurtschap Klingelbeek) en één in de IJssel tussen Deventer en Olst ter hoogte van landgoed De Haere. Zij werden respectievelijk genoemd Object 1, Object 2 en Object 3.
De stuw bij Nijmegen moest de rivier de Waal afdammen en het water via het Pannerdens kanaal naar Arnhem stuwen. Vervolgens zou de stuw bij Arnhem zorgen dat het water via de IJssel richting IJsselmeer zou stromen. Deze rivier zou al dat water niet kunnen verwerken, waardoor overstromingen zouden ontstaan. Er zou verder niet gespuid worden.
De stuw bij Olst zou dan moeten dienen om het reeds opgestuwde water nog extra te blokkeren om zo het effect van de overstromingen nog te vergroten.

Caisson in aanbouw. De Haere bij Olst. 1952

Uiteindelijk zou men dan kunnen komen tot een overstroming van Rijn en IJssel van Nijmegen tot Meppel, een lengte van meer dan 100 km. De gemiddelde breedte van het overstroomde gebied zou ongeveer 5 km zijn en de diepte omstreeks 1 tot 1,5 m. Een zeer grote en indrukwekkende waterbarrière zou tot stand gekomen zijn in de lengte van Nederland aan beide zijden van de rivier. De grootste overstroomde gebieden zouden echter aan de oostzijde komen. Een deels stromende barrière.
Er moesten verschillende onteigeningen plaatsvinden en dat alles onder het mom van een noodbrug.
Er werd in ons land niet gesproken over een IJssellinie, dit was een zeer geheim project. Er moesten zogenaamd noodbruggen op verschillende plaatsen worden gebouwd en men probeerde de samenhang en de ware bedoeling te verbergen.
Op zich zelf toonde ons land toen een staaltje van indrukwekkend waterbeheer en waterbouw. Rijkswaterstaat, Provinciale Waterstaat , de Waterschappen, de militaire Genie, de Technische Universiteit Delft en het Waterloopkundig Laboratorium waren hiervoor verantwoordelijk en de uitvoerenden maakten het karwei deskundig af. In NAVO-kringen oogstte men argwaan èn bewondering.
Men besefte dat er natuurlijk over deze linie kon worden heengevlogen, doch anderzijds zou het zeker de zware tanks en ander materieel van de Russen tegenhouden, op zijn minst de voortgang vertragen.
Hoewel Nederland overwegend positief tegenover het effect van deze linie stond, werd deze in NAVO-kringen toch enigszins wantrouwend bekeken. De totale inundatie zou namelijk ongeveer een week in beslag nemen, afhankelijk van de hoogte van het binnenkomende Rijnwater van dat moment. En dat was wat lang, iets te lang voor de militaire strategen.
De tijd kon nog verkort worden door zeewater in te laten bij Den Oever. Dat zoute water had echter weer extra consequenties en zou meer gevolgschade veroorzaken.
Door de afsluitingen zou ook het water van Berkel, Schipbeek en het Twentekanaal overstromen en voor plaatselijke inundaties zorgen. Hier zou onze gemeente Gorssel ook last van krijgen.
Het zal duidelijk zijn, dat al die werkzaamheden ook op de rivieren zelf consequenties hadden voor het scheepvaartverkeer. Immers, dat verkeer moest doorgaan, maar het stoorde natuurlijk de geheimhouding.
Op de meest cruciale plaatsen nabij de objecten werden versterkte plaatsen gebouwd, bunkers en kazematten of werden bestaande

Tank kazemat met op de achtergrond onze prachtige IJssel

De Haere Olst. Mitrailleurterp Olst, vierlingmitr. .50
In de kelder ruimte voor 10 soldaten-munitie-agregaat en voorraden

forten gemoderniseerd. Ook fort De Pol tussen Zutphen en Eefde. Bunkers op kwetsbare gedeelten werden met betonnen palen onderheid.
Oude Shermantanks werden ingegraven en vervolgens in beton vastgezet. De geschutskoepels staken alleen nog boven het maaiveld uit. Die koepels waren 360 graden draaibaar. Op het Object Nijmegen werden 29 van die tanks ingegraven, bij Arnhem 21 en bij Olst 23 stuks. De tanks waren uitgerust met mitrailleurs. Verder werden oude tanks ingegraven voor antitankgeschut, uitgerust met 76 mm kanonnen. Bij Object 1 kwamen vijf tanks, bij Object 3 kwamen zes tanks.
Er werd luchtdoelartillerie gevestigd, radarposten en zoeklichten. Zelfs werden er twee noodhospitalen gebouwd, een bij Nijmegen en een bij De Haere, deels ondergronds en een gedeelte boven de grond, met elk een capaciteit van ongeveer 36 patiënten. Object 2, Arnhem, bleef aangewezen op een burgerziekenhuis vlak in de buurt, het St. Elisabeth Gasthuis. Voorts kwamen er veldkeukens en werden er verbindingen aangelegd.
Voor de commandovoering werden zowel ondergrondse als bovengrondse bunkers gebouwd.
In 1951 waren de Objecten 1 en 2 inzetbaar en in 1952 het object bij Olst. Het geheel was gebruiksklaar in geval van oorlog.

Landgoed De Haere bij Olst

Het landgoed De Haere (omstreeks 280 ha) bij Olst lag op een bebost en hoger gelegen terrein en hier werden verschillende "diensten" verstopt. De diepte van de verdedigingsgordel liep daar vanaf de rivier tot aan de spoorlijn Deventer - Zutphen. Langs die spoorlijn werden ook verschillende bunkers gebouwd.
De verschillende gebouwen en bunkers werden "weggewerkt" in het landschap, kregen een donkere kleur en geleken soms op gebouwen van de aanwezige steenfabrieken.
Alles TOP SECRET. Hoewel...het bleek dat de Russen wel degelijk op de hoogte waren van deze linie. Zij lieten dit enige keren duidelijk blijken. Of zij erg onder de indruk van deze barrière waren is maar de vraag. Zij hadden bij de verovering van Duitsland al ervaring opgedaan met het oversteken van brede rivieren en overstroomd gebied.
Ook de toenmalige Nederlandse communistische krant De Waarheid had over de objecten gepubliceerd.
Tijdens de infanteriebewaking bleef in die jaren vijftig bij een van de DAF-vrachtauto's de claxon hangen toen deze het Object 2 verliet. Luid toeterend is die aflossing toen door Arnhem gereden, iedereen alarmerend, en pas in de kazerne is het euvel verholpen. Dus met veel kabaal werd de rit van het Object naar huis voltooid. Uiterst geheim!!!
In de kazerne werd alleen maar over het "Object" gesproken. Veel meer wisten wij ook niet.
Deze waterbouwkundige ingreep bleef voor een groot deel van onze bevolking onbekend.
Na de militaire inval van Rusland in Hongarije, in 1956, werd het Nederlandse leger enige tijd in paraatheid gebracht en gehouden. De objecten werden extra beveiligd.
Men sprak destijds nergens over een IJssellinie. Neen, de zaak werd aan de burgerij verkocht onder het voorwendsel dat men voor het geval van oorlog noodpontonbruggen wilde bouwen.
De verschillende werken werden ook niet als geheel aanbesteed, opdat men maar niet de samenhang zou zien.
De laatste stuw bij Olst stond in de boeken als "Noodbrug Pontonplan Deventer".

Gevolgen

Wat zou echter effectuering van bovengenoemde inundaties voor de burgers hebben betekend?
De aanliggende steden en dorpen zouden deels geëvacueerd moeten worden, de huizen van hun bewoners zouden immers overstromen, onbewoonbaar worden en deels instorten. Voor andere delen zouden grote problemen ontstaan voor drinkwater en lozing van vuil water. De boerenstand zou een geweldige klap krijgen en verdrinkingen van mens en vee zouden niet denkbeeldig zijn. Een gemiddelde waterstand van 1,50 m., zeker bij koud weer, zou veel levende wezens te machtig zijn.

Delen van Deventer, Zutphen, Zwolle en de dorpen Eefde, Gorssel en Epse zouden overstromen. Ook ten noorden van Deventer zou het mis zijn, Diepenveen zou onder water komen en het water bij Olst en de overkant, Welsum, zou ook daar voor grote problemen zorgen. Ten zuiden van Zutphen zouden eveneens alle plaatsen langs de rivier, tot aan Nijmegen, onder water komen.
Naar schatting zouden in eerste instantie omstreeks 200.000 mensen moeten worden geëvacueerd en elders in het land moeten worden ondergebracht, voornamelijk aan de oostzijde van de rivier. Dit aantal kon in geval van totale inundering nog oplopen tot ongeveer 400.000 mensen.
Om de overstroming totaal te laten worden zijn op diverse plaatsen extra voorzieningen gemaakt: in- en uitlaatwerken om het water beter te kunnen beheersen en te sturen in de richting die men wenste.
Zo kwamen er in onze buurt van die werken bij de sluizen van het Twentekanaal (Eefde): een springcoupure ten zuiden van het kanaal en bij het afleidingskanaal. Bij Nijenbeek kwam een graafcoupure en bij Wilp weer een inlaat. Iets ten noorden van de brug A1 kwam weer een graafcoupure, terwijl bij Olst twee inlaten op de rechteroever en een op de linkeroever werden gebouwd. Een coupure is een doorsnijding van een dijk en was nodig om het water op de gewenste plekken te krijgen. Bij sommige coupures plaatste men springstof om de dijk op te blazen in geval van nood, dit waren dus springcoupures. Hier en daar werden doorgangen onder de wegen gemaakt en die werken kregen weer een andere schuilnaam.
Als dit allemaal in werking zou zijn gesteld, wat zouden de gevolgen voor ons land dan geweldig groot zijn geweest.
De verkeersstromen van evacués en militairen zouden elkaar zeer hinderen en voor chaos op de wegen zorgen. Industrieën en ziekenhuizen zouden deels verplaatst moeten worden. Aanvoerlijnen voor militaire en civiele doeleinden zouden worden onderbroken. Het land zou echt verdeeld worden in twee brokken. De voedselvoorziening zou aan beide zijden van de rivier problematisch worden, allerlei ernstige moeilijkheden zouden zich voor bestuur en bevolking voordoen. Grote kans op besmettingen en epidemieën.

De watervoorziening zou tot in Rotterdam gestoord zijn. (inname rivierwater ten behoeve van drinkwater).
In 1962, ten tijde van de Cubacrisis, kregen wij al een klein voorproefje. In die gevaarvolle periode besloot de bevelhebber van de landstrijdkrachten namelijk om fase 1(niet meer spuien) van het tien fasen tellende inundatieplan uit te voeren: het niveau van het rivierwater werd 40 cm. verhoogd, zodat plotseling de boeren klaagden over natte voeten in de polders en uiterwaarden en de stadsbewoners klaagden over niet voldoende doorspoelende toiletten.
Niemand kende de oorzaak, de operatie was defensiegeheim. Deze eerste stap kon de legercommandant doen zonder de regering hierin te kennen. Het was hem gedelegeerd bij wet. Of dat toen ook zo gebeurd is durf ik niet te beweren. Het lijkt erop, dat men destijds wat meer tijd had om gezamenlijk te overleggen en tot een besluit te komen. Niettemin heeft men die eerste stap genomen, gezien die spannende dreiging.
Gelukkig keerde Rusland zijn schepen en ebde de Cuba-crisis weer weg. Het waterpeil werd weer normaal en wij leefden weer rustig verder. Heel opmerkelijk, dat er in het land zo weinig op gereageerd is. Een enkel artikel in de krant werd genegeerd, er werd gewoon niet op ingegaan en de mensen accepteerden dit allemaal. Men had toch niet in de gaten welke verstrekkende gevolgen een eventuele inundatie zou hebben.
Hier en daar werden uitbreidingen van steden langs de rivier tegengehouden, bang dat men was dat deze uitbreidingen het effect van de overstromingen zou kunnen beïnvloeden. Bovendien zou dan het aantal evacués worden vergroot. Arnhem kon bijvoorbeeld niet uitbouwen in de richting Meinerswijk en uitbreiding van Deventer naar het westen, dus over de rivier, werd tegengehouden.
De klachten van de diverse gemeenten werden overigens steeds met een voorwendsel afgedaan.
Er kwam een Wet "Verplaatsing Bevolking" (medio 1952) en een evacuatieplan werd via de Commissaris der Koningin van Gelderland en Overijssel aan de betrokken burgemeesters voorgelegd. En die moesten dan dat alles in het geheim invullen, hetgeen natuurlijk op grote problemen stuitte.
En dan moesten er ook nog oefeningen worden gehouden.
Toch bleek de geheimhouding redelijk efficiënt. Nog steeds weten weinig tot geen ambtenaren van de betrokken gemeenten uit die periode wat er toen aan de hand was.

Bewaking

De drie Objecten moesten uiteraard bewaakt worden. In oorlogstijd werden zij door verschillende militaire disciplines tegelijk bemand: genie, luchtdoelartillerie (Lua), pontonniers, doch in vredestijd werd de infanterie met de bewaking belast.
Voor elk object stond een bataljon paraat, in Olst was dit het 411 Infanterie Bataljon Garde Fuseliers Prinses Irene te Schalkhaar en in Arnhem en Nijmegen de soldaten uit de Menno van Coehoorn kazerne, de Saksen Weimar kazerne en naar ik meen uit de kazerne van Schaarsbergen.
Elk bataljon leverde dagelijks een aantal soldaten ter bewaking, ongeveer één peloton.
Vanuit de Saxen Weimar kazerne te Arnhem ben ik als jong luitenant verschillende keren met een peloton soldaten naar het geheime object gegaan. In twee "dikke" DAF's vertrokken wij naar ons onderkomen bij het object. In de polder verbleven wij dan een etmaal en moesten wij het object streng bewaken. Eten, drinken en munitie werd meegenomen. Wij waren even op ons zelf aangewezen.
Hier golden speciale regels en elke soldaat werd persoonlijk geïnstrueerd Een gedeelte van het bewakingspeloton werd door pontonniers overgevaren naar de zuidoever en bleef daar onder leiding van een sergeant 24 uur paraat.
Vooral in de winter kon het daar in die polders en uiterwaarden, zonder enige beschutting, vreselijk koud zijn. De wind blies dwars door de gevechtskleding heen en dan was het heerlijk om even te schuilen in een van de warme droogcabines van de steenfabrieken die daar veelvuldig langs de rivier waren gevestigd. We konden daar stiekem een sigaretje roken. Je kwam er wel uitgedroogd uit!
De militaire posten werden voorzien van scherpe munitie, de wapens werden geladen, en door de "druk" en onbekendheid en onwennigheid was het zeer riskant om daarna op controle te gaan. Wapens laden en later ontladen was een ernstig en secuur werk en vergde grote aandacht van de leiding.
Uiteraard was mij bekend op welke plaatsen de wachtposten stonden en bij controle liet ik ruimschoots op afstand blijken dat ik eraan kwam. Vooral in de donkere nachten, en wat kon het daar donker zijn, waren sommige infanteristen extra zenuwachtig. Niet gewend aan de duisternis op het platteland, altijd gewoond hebbend in de lichten van de stad, waren zij gevaarlijke posten. Wanneer de wachtpost "aangeroepen" had en niet direct het juiste signaal terug had ontvangen schoot hij. Dit was des nachts een

groot risico en menige grazende onschuldige koe werd op die manier slachtoffer.
Overigens kan ik mij herinneren, dat bij ons in de Saksen Weimar-kazerne het verhaal ging, dat een "Officier van de Week" (een kapitein) heel stilletjes een wachtpost had beslopen, niet reageerde op diens aanroepen en vervolgens door de wachtpost werd beschoten. De man kon zijn leven redden door kruipend achter een stapel stenen te verdwijnen. Deze soldaat was dus zeer alert. Later vervoegde de kapitein zich, zijn schrik verbergend, op normale wijze bij de wachtpost. Hij beschouwde dit incident als gesloten. Zo zijn er ook incidenten met burgers, ambtenaren van Rijkswaterstaat en andere geautoriseerde personen geweest en zelfs met schepen die over de rivier het object passeerden.
In Olst waren sommige wachtposten op de mitrailleursposten bij hoogwater geïsoleerd en de verveling sloeg soms toe. Het was zeker geen pretje om in zulke dagen objectwacht te hebben.
Iedereen wist dat het daar om een zwaar bewaakt oorlogsobject ging en dat maakte toch indruk.
Het was streng verboden om foto's te maken en dat dit verbod redelijk gehandhaafd werd blijkt na zoveel jaren: er zijn thans heel weinig foto's beschikbaar! Dus mocht u nog een stiekem gemaakte foto in bezit hebben, de redactie houdt zich aanbevolen, we maken er graag een kopie van.

Afloop

In 1955 werd West-Duitsland weer acceptabel en werd het land opgenomen in de NAVO.
Het land kon voorts weer een eigen leger, Bundeswehr, gaan opbouwen en allengs werd de grote verdedigingslinie naar het oosten opgeschoven. In de jaren zestig kwam de linie te liggen in West-Duitsland op de lijn Weser - Fulda.
Op dat moment verloor de Nederlandse IJssellinie zijn waarde en werd gesproken over afschaffing.
De papieren beëindiging vond plaats in 1964. De toenmalige Staatssecretaris was dezelfde man als bij het ontwerp in 1950, de inmiddels tot Luitenant-Generaal benoemde heer Haex en onder zijn leiding kwam het einde.
De diverse versterkingen werden ontmanteld, vele bunkers werden gesloopt en opgeblazen. De caissons werden verwijderd en hiermee waren nog grote problemen gemoeid.
Sommige bunkers en kazematten overleefden de afbraak en worden nu hier en daar als "monument" gekoesterd. De Stichting

IJssellandschap beheert het Landgoed De Haere en de op dit terrein achtergebleven bunkers en gebouwen.
Vooral op dit landgoed zijn nog enige bunkers, de commandopost en ook het ziekenhuis bewaard gebleven. Elke eerste zaterdag van de maand geven vrijwilligers een rondleiding, tussen 13.00 en 16.00 uur. Er is een wandeling, de zogenaamde "bunkerroute", ontworpen langs alle nog aanwezige kunstwerken. Er staan borden met daarop uitleg van de situatie van destijds.
Een enkele bunker en een enkel gebouw zijn later nog als oefenobjecten voor het Korps Commando's gebruikt, doch na de val van de muur in 1989 raakte ook die afdeling niet meer geïnteresseerd, zodat in 1992 definitief het doek viel.
De IJssellinie behoorde tot het verleden en de steden en dorpen worden niet meer bedreigd door overstromingen die express zijn of worden veroorzaakt.

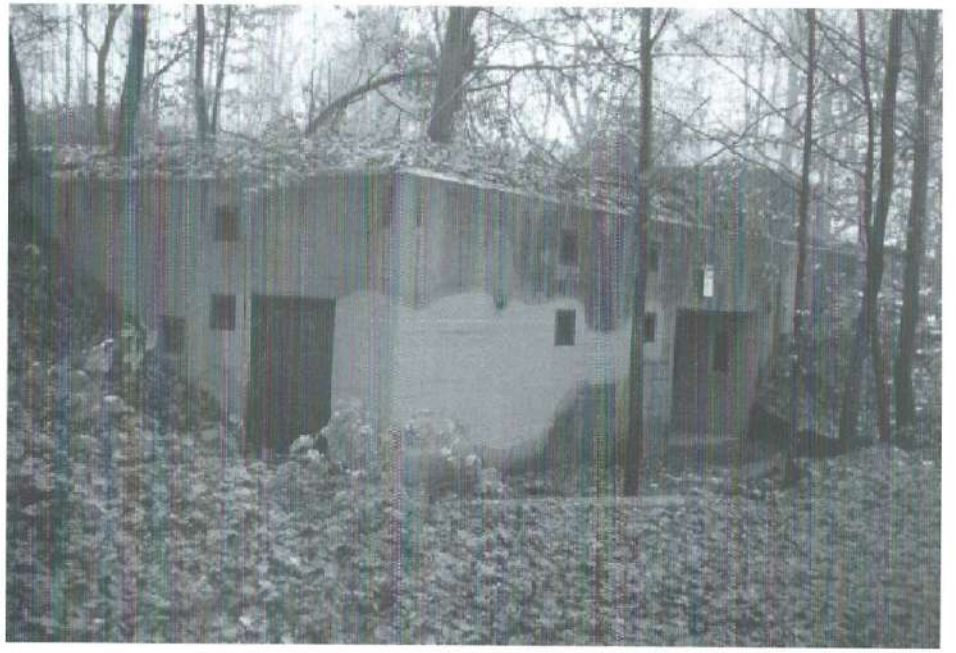

Commandobunker Olst; ruimte voor ± 36 gewonden (foto januari 2002)

Slot

Interessant is het nog om te vermelden, dat het Waterschap van de Berkel in de tweede helft van de jaren zestig is begonnen met plannen maken om hun westelijke grens, die langs de IJssel loopt, te versterken. Reeds te lang waren er in tijden van hoog water kleinere ongewenste overstromingen die in Zutphen, Eefde, Gorssel en Epse voor grote overlast zorgden. In de jaren zeventig is onder het regiem van Watergraaf Ir. J. Baas (1961- 1982) gestart met het verhogen van de bandijken, hier en daar met ongeveer 1.25 m. tot zogenaamd Deltahoogte. Dit was conform de Delta-Wet, die is aangenomen na de watersnoodramp van 1953.
Rond Zutphen waren grote problemen te overwinnen in verband met de daar aanwezige havens. Drie ervan, de Zuiderhaven, de Noorderhaven en de Spoorweghaven werden afgedamd en gedempt. Bij de andere twee zijn waterkeringen aan de stadszijde aangelegd. Tussen Zutphen en Deventer werden de bandijken eveneens verzwaard en werd tevens een nieuwe dijk ten westen van Epse aangelegd.

Uitzicht op Dommerbeek vanaf de IJsseldijk bij Gorssel. Hoogwater februari 1995

Deze sluit aan op de autosnelweg A1, welke weg dus mede betrokken is bij het dijkenstelsel. Dit is gebeurd mede na overleg met het Waterschap van de Schipbeek. Vanaf omstreeks 1974 kan deze westgrens voor zover gelegen in de gemeente Gorssel als veilig worden beschouwd. Het hoogwater van 1994/95 was de proef op de som, onze gemeente bleef droog, hoewel het hier en daar wel even spannend was. Bij de uitmonding van de Dommerbeek in de IJssel werd extra bewaking ingesteld, in Epse moesten wat voorzieningen worden getroffen en in Gorssel ging de coupure bij de Veerweg dicht. Doch de dijken hielden het.
De ene keer ligt alle aandacht op het kunnen creëren van overstromingen en de andere keer op het voorkomen ervan. De rivier blijft boeien.

En onze prachtige IJssel stroomt intussen onwetend wat er allemaal had kunnen gebeuren door. Steeds maar nieuwe waterstromen en hopelijk ook steeds schoner.

Bronnen:
De IJssellinie 1950-1968, door E.C. de Reijer (ISBN 9040098700)
Drijvende Stuwen voor de landsverdediging, door J.R. Beekmans en C. Schilt (ISBN 9060119916)
Eigen archief
Foto's eigen archief

TENTOONSTELLING ODILON REDON 2002

H. Schoenmaker

1. Tentoonstelling Odilon Redon
Het Kröller-Müller Museum te Otterlo in het Nationale Park De Hoge Veluwe houdt, wijzigingen voorbehouden, van zaterdag 30 maart 2002 tot en met zondag 26 mei 2002 een tentoonstelling met als titel "Hommes de valeur Henri Fantin-Latour, Odilon Redon en tijdgenoten."

2. Toelichting
Het tentoonstellingsprogramma van het Kröller-Müller Museum geeft de volgende toelichting:

"Tentoonstelling waarin het werk van Henri Fantin-Latour en Odilon Redon, maar ook van tijdgenoten en leermeesters in de collectie van het Kröller-Müller Museum aan bod komt. Het Kröller-Müller Museum heeft een prachtige en omvangrijke collectie van het werk van bovengenoemde kunstenaars. Zowel de zichtbare als de gedroomde wereld wordt door deze kunstenaars verbeeld; dromerige feeën en nimfen, maar ook donkere en onheilspellende monsters, geesten en andere fantasierijke figuren bevolken de voorstellingen. Daarnaast komen ook traditionelere onderwerpen als landschappen, stillevens en portretten voor, in de stijl van de op dat moment belangrijke stroming van het Realisme."

3. Kanttekeningen
"Wijzigingen voorbehouden" ziet op de titel en openstelling van de tentoonstelling. De titel kan altijd nog gewijzigd worden evenals de data van de openstelling.
Het verdient aanbeveling voor de openingstijden de tentoonstellingsagenda in de dagbladen te raadplegen.
Het Kröller-Müller Museum toont van Odilon Redon (1840-1916) alleen werken uit haar eigen collectie. Er zijn geen bruiklenen. De werken behorende tot de collectie Bonger in bezit van de erfgenamen van Mevrouw F.W.M. Bonger-baronesse van der Borch van Verwolde (1887-1975) zijn niet aanwezig op de tentoonstelling.
De datum van de tentoonstelling is herhaaldelijk verschoven. De reden hiervan is de grote hoeveelheid tijd die een goede voorbereiding nu eenmaal vraagt.

Los van de geplande tentoonstelling is van Odilon Redon altijd een aantal werken te zien op de vaste tentoonstelling. Welke dat zijn en in welke zalen is afhankelijk van de inrichting van het museum op dat moment.
Het vorenstaande is een vervolg op mijn in Ons Markenboek van januari 2002 geplaatst artikel met als titel "De straatnaam "van der Borch van Verwoldeweg" in het dorp Almen, gemeente Gorssel, en de collectie Bonger. Een aanvulling", waarin ten gevolge van een misverstand is opgenomen dat de tentoonstelling is uitgesteld wegens de aanslagen van 11 september.

DE UITGANG '-DIJK' EN RADIO GELDERLAND
Dinsdag 24 april 2001

H. Schoenmaker

De vraagbaak

De vraag van de vraagbaak van vandaag wordt gesteld door Gerda de Vries uit Eefde.
Goedemorgen.
Goedemorgen.
Wat was uw vraag?
Bij ons in de gemeente zijn heel veel straten die eindigen op het woordje dijk. En dat zijn er echt heel veel en ik vraag mij af waarom.
Ja, en dan gaat het om de gemeente Gorssel, hé?
Ja.
Hoe kwam u nou op die vraag?
Omdat op een gegeven moment kom je erachter, ik denk weer een straat met een dijk en als je erop gaat letten, dan zijn het er steeds meer. We hadden binnen no time 22 of 23 zomaar op een lijstje en dat vind ik best wel heel veel.
Dat is zo.
En bij een dijk denk je toch al gauw aan water, maar zoveel water hebben we hier toch ook niet.
Nee, nou we gaan het vragen aan meneer Schoenmaker. Die weet er alles van.
Goedemorgen meneer Schoenmaker.

Goedemorgen.
Laten we het eerst even hebben over uw boekje. U heeft „Namen van wegen en huisnummering in Almen" geschreven.
Ja.
En Almen valt onder de gemeente Gorssel.
Precies.
Hoe kwam u er eigenlijk op om zo'n boekje te gaan schrijven?
Een aantal jaren geleden kwam ik te wonen in Almen, een dorp behorend tot de gemeente Gorssel. Daar kwam ik altijd langs een straatnaambordje en daar stond op Heuvelweg en vlakbij was inderdaad een heuveltje in een weiland en dan denk je hoe kom je aan die naam Heuvelweg. Is dat genoemd naar dat heuveltje in het weiland of is het een naam van een persoon en dan denk je aan een verzetstrijder. Op het straatnaambordje staat alleen Heuvelweg. Er staat niets onder. Er wordt geen toelichting gegeven, staan ook geen voornamen bij. Dat was de aanleiding om eens te kijken in het gemeentearchief naar wat Heuvel betekende. Heuvel is een hele bekende naam in de Achterhoek. Hij was een schoolmeester en heeft heel veel over de Achterhoek geschreven, een heel bekende folklorist.
Ja en zo kwam u erop.
Dat wist ik toen nog niet.
Ja en zo kwam u erop en u heeft allerlei dingen onderzocht wat straatnamen betreft.
Ja.
Ja dat klopt wat die mevrouw zegt. In de Achterhoek heeft dijk de betekenis van weg. Als je nu vraagt wat betekent dijk dan kan het antwoord erg kort zijn. Een dijk is een weg in het buitengebied. Mensen die uit het westen hiernaar toe komen denken altijd dat een dijk een waterkering is maar in de Achterhoek heeft dijk niet die betekenis. Er is overigens hier wel heel veel water. De Berkel overstroomde vroeger herhaaldelijk en we hebben hier ook water van de IJssel. Maar dijk betekent hier niet waterkering maar weg. Dus dijk is een ander woord voor weg.
Gerda, had je dat verwacht?
Nee, we hadden wel het idee dat dijk niet betekende de dijk als zodanig.
Maar dat het weg betekende, nee geen idee.
Maar dan is er nog een vraag. Want ik zag in jullie lijstje, want jullie hebben inderdaad een lijstje meegestuurd met de namen van meer dan 20 dijken en zag ik ook het woordje Zeedijk staan. Er is toch geen zee.
Nee.

Meneer Schoenmaker, hoe zit dat?
Ik heb me speciaal bezig gehouden met de straatnamen in Almen, omdat ik daar woonde. En Zeedijk valt onder Harfsen. Als ik het goed heb, betekent dijk in Zeedijk weer weg in het buitengebied en ik denk dat zee betekent dat daar bij winterdag veel water was, met name als het ging dooien, dat dan de sneeuw ging smelten en dat daar water kwam.
Ja, ja, dan heb ik ook nog een ander die wel bijzonder was Ansink, nee Azinkdijk.
Ja Azinkdijk. Bij Azinkdijk heeft u hetzelfde. Dijk betekent weg in het buitengebied en dan is de Azinkdijk de weg die genoemd is naar de boerderij met de naam Azink en die boerderij stond aan die weg.
Vandaar.
Ja , maar wat Azink weer betekent dat weet men niet. Azink betekent waarschijnlijk zoon van Aze.
O zo.
Ja.
Ja, dat is een hele nieuwe zoektocht bijna.
Ja dat is een hele nieuw zoektocht.
Ja.
Nog even dit. Dijk is in het dialect is diek of diekske en met dijk moet je het zo voorstellen dat de mensen vroeger, men had nog geen auto's, moesten lopen en dan ging men natuurlijk de droogste gedeelten opzoeken, om te voet ergens naar toe te gaan en dan was de dijk, de weg, een hoger gelegen doorgang tussen twee lagere stukken grond, dus dijk als weg lag hoger dan de directe omgeving. Zo hield men droge voeten.
Altijd handig.
Ja.
Gerda, is het zo helemaal beantwoord? De vraag?
Jazeker.
Dan heb ik nog een vraag aan meneer Schoenmaker. U hebt over dat boekje, he? Over Almen.
Ja.
Nou kan ik me voorstellen als mensen denken hé leuk dat boekje wil ik ook wel bestellen. Maar dat lukt nog even niet hé?
Nee, het boekje is uitverkocht en ik ben nu bezig met een zoals dat officieel heet een vermeerderde druk. Dus nog dingen erbij te vertellen met name over de geschiedenis van Almen. Het is overigens een boekje met de titel Namen van wegen en huisnummering in Almen, maar in dat boekje staan ook veel algemene dingen over straatnamen en over huisnummering.

Ja en wanneer komt het nieuwe, de nieuwe druk zeg maar. Waar kunnen we die dan vinden.
Ik hoop het volgende jaar, zo tegen de tijd dat bekend is hoe het in de Achterhoek en dan speciaal de gemeente Gorssel, verder loopt met de gemeentelijk herindeling.
OK.
Om dan een boekje te hebben dat helemaal up to date is met de gemeentelijke herindeling.
Nou als het zover is dan horen we het graag, dan kunnen we het eens een keer uitgebreid hebben over dat boekje.
Uitstekend.
U heel hartelijk bedankt meneer Schoenmaker.
Tot uw dienst. Graag gedaan.
En Gerda de Vries uit Eefde, ook heel hartelijk bedankt en ik geloof dat het T-shirt al binnen is, als ik het goed heb begrepen.
Ja hoor, hij is heel leuk.

Naschrift redactie
Over de Zeedijk is geschreven in Ons Markenboek, 4e jaargang nr. 3 van juli 1986, blz. 15 en dezelfde jaargang nr. 4 van oktober 1986, blz. 18. In deze artikelen worden ook andere namen van wegen besproken. Wat de Zeedijk betreft wordt vermeld dat vroeger het water in het broekland vaak zo hoog stond, dat het hele gebied soms op een zeespiegel leek. De dijken dienden als afscherming en weg.

MARKEN VAN ALMEN EN HARFSEN (4)

J. de Graaf

Op 4 September 1799 kwam ter tafel een adres van de „commissie tot het beraamen van een plan tot onderhoud van den gereformeerden openbaaren godsdienst te Almen", om bijdragen uit de inkomsten „of uyt den overschot der ordinaris verpondinge" der Harfsensche marke. Adressante vermeende hierop aanspraak te kunnen maken namens de ingezetenen van Harfsen en wenschte der-

1) Zie de algemeene regeling daaromtrent in de additioneele artikelen tot de Acte van Staatsregeling van 22 Januari 1798.

halve „daarover tot instandhouding dier godsdienst (te) laaten disponeren". Blijkbaar zat men er een beetje mee verlegen, want het adres werd niet alleen in deze vergadering, maar ook in die van 11 Juni 1800 en 10 Juni 1801 telkens aangehouden. Vermoedelijk is het met al dat uitstellen den doofpot ingegaan, althans de markeschrijver rept er verder niet van. Drieëntwintig jaar later werd andermaal aangeklopt. Ook nu ging men het adres aanhouden en in 1825 ten tweeden male en wel „totdat Zijne Majesteit zal hebben gedisponeerd op het aan Hoogstderselver gepresenteerd request tot belooning van subsidie voor den opbouw der kerk".

Eene financiëele kwestie was aanleiding, dat op 1 Augustus 1815 weer eens eene gecombineerde vergadering van beide marken werd gehouden. De kerk was n.l. in het bezit van twee Rijksobligatiën, ieder groot *f* 1000, waarop, met het oog op de a.s. conversie, gesuppleerd moest worden. Daartoe had zij echter „zo veel niet in bonis". Aangezien ook de marke van Harfsen dergelijke effecten in eigendom had, werd besloten in combinatie met de kerk „pro rato" in de nieuwe leening deel te nemen, onder voorwaarde „dat de kerk en de mark gelijk aandeel heeft, terwijl na gedaane inschrijving de kerk na zig zal nemen één rentegevende obligatie en twee uitgestelde schulden en de mark van Harfsen een gelijk aandeel". „Tot goedmaking der promissementen" werden markerichter en gecommitteerden der Almensche marke „geauthoriseert om zekere recepisse ten voordeele van het kerspel Almen, groot 410 gulden à 4 procent, welke schijnt te zijn vermist, wederom uitvinding wierde gemaakt, te verkoopen en dus ten voorschreven einde te gebruiken".

Alvorens nu ons gebouw der onderlinge bijeenkomst te verlaten, zij nog even medegedeeld, dat de geërfden van Harfsen op 21 Juni 1799 besloten dat de marke „aen de tydelyke diakenen van Almen uit de markepenningen voor communiewijn jaerlijks sall betaelen de summe van sestien, zegge 16, guldens".

Kapel te Harfsen.

Ongetwijfeld heeft deze kapel, welker ontvanger, evenals die der kerk, rekening en verantwoording moest doen aan de marke, reeds vóór de Hervorming bestaan en daar Almen's leeraar er Gods woord in verkondigde, zal zij in 1598 met de kerk van Almen bij de classis Zutphen zijn gekomen. Tot in 't laatst der eerste helft van de negentiende eeuw werd er nog éénmaal 's jaars godsdienstoefening in gehouden en wel op den laatsten Zondag in September, als Harfsen

kermis vierde. In stukken van 1545 en 1551 vinden we een zekeren Berndt Henrikss als pastoor in Harfsen en als gevolmachtigde van de vrouwe van Dorth. Aangezien deze buurschap nimmer een kerspel is geweest, veronderstel ik, dat hier bedoeld is de pastoor van Almen, die tevens verbonden was aan onze kapel. De oudste berichten dateeren echter van 1555. Blijkens het Kondschappenboek der stad Zutphen, was in de kapel reeds vóór 1555 eene vicarie gevestigd, welke eene jaarlijksche uitkeering genoot van drie gulden uit het goed het Laar te Almen, dat toen behoorde aan Mathies Hueginck. Verder zegt ons markeboek, dat in 1601 de gewaarde van het erve Wunderinck verklaarde, „dat die vicarie tho Harffsen jaerlix geboerdt uyt de Suete Boter drie daler en een oortdaeler". Daarentegen rustte op haar de verplichting om de brug voor het erve Luinck te onderhouden. Dit object was in 1605 in slechten staat, waarom Wilhem Op den Noordt „als gebruicker angesacht sal worden die voorschr. brugge te reparieren ende die beecke daerby gehoerende, te ruimen, by verlies der vicarie ende dat binnen den tijt van drie weecken".

Ter markevergadering van „Dinxdagh na Pinxteren" (6 Juni) 1598 deelde Johan Diepenbroeck mede, „dat hy die verwaltunge der vicarien van Harffsener capellen tot der gemeyner erfgenamen profijt (dieweyll de erffgenamen voorschr. jus patronatus competiert) dus lange gehat heft", dat het hem aangenaam zou zijn, indien hij rekening en verantwoording mocht doen.

„Op Maendach wesende Martiniavendt" (10 November) 1600 verzochten Wilhem Buicker en Wessel Mentinck hunne zuster, de weduwe Valcken Sonneken, „te verehren ende te begiftigen mit der erffgenamen vicarie tho Harffsen". De vergadering achtte zich hiertoe niet bevoegd, maar met het oog op de omstandigheid dat Gedeputeerden der graafschap hadden bevolen „dat een jegelick die eenich jus patronatus solde willen allegieren, dat dyeselve binnen seeckere tijt voer OerEd. komen solden mit haer schyen ende bewijs, daermede zy datselve sollen menen te verdedigen". Het volgende jaar, toen de „vicarie erlediget ende vacant geworden" was, werd Engelbert Op ten Noorth daermede versien", onder voorwaarde dat heer Andries Cranenborch levenslang het derde deel er van zou genieten. Na diens „afganck" zou dit deel den begiftigde ten goede komen. Voor het jaar 1601 zou echter het „coorngewass" aangewend worden tot reparatie der kapel. Omstreeks dien tijd schijnt der marke „het jus patronatus over de vicariën der capellen" betwist te zijn, althans den markerichter werd opgedragen dit recht

bij het Kwartier van Zutphen te gaan verdedigen. We mogen aannemen, dat dit betwisten loos alarm geweest is, want onze schrifturen zwijgen er verder over. Pas in 1676 komt de vicarie voor het eerst weer ter sprake, in welk jaar besloten wordt niet alleen van de Harfsensche marke en de kerk te Almen, maar ook „van de capelle en vicarye het incomen geregistreert ende alle die, soowel vrye als bepandete, goederen, gespecificeert sullen worden".

We springen nu in eens over naar 1843, in welk jaar ter markevergadering van Harfsen op 19 September Mr. Andreas Ardesch voorstelt om op de kapel een klok te plaatsen, welke dienst zou kunnen doen bij brand en begrafenis. Dit voorstel wordt „geranvoyeerd naar markenrigter en gecommitteerden om, daartoe termen zijnde, aan hetzelve gevolg te geven". In datzelfde jaar wordt eene financiëele verplichting afgekocht, waarbij niet alleen de kapel maar ook de kerk is betrokken. Aan de laatste n.l. moest de marke jaarlijks *f* 16.50 betalen voor brood en wijn bij het Heilig Avondmaal, alsmede *f* 50 tot aanvulling van het tractement voor den organist. Op 4 Augustus 1843 besluiten markegenooten met de kerkvoogden in onderhandeling te treden om van die verplichting ontheven te worden, waartegen de kerk dan in vollen eigendom zal ontvangen:

1°. de katerstede „de Kapelleplaats", groot 7.40.60 H.A., uitgezonderd het boerenhuis, dat als eigendom van de bewoners Derk Leugeman en diens echtgenoote Anna Catharina Geerdes wordt beschouwd. Het huis zal echter belast worden met eene jaarlijksche uitkeering aan den predikant en aan den koster te Almen, respectievelijk groot *f* 2.50 en *f* 1.25;

2°. eene schuldvordering, groot *f* 100, ten laste van den landbouwer Jan Engbert Olden en echtgenoote te Harfsen;

3°. eene schuldvordering, groot *f* 125, ten laste van den landbouwer Engbert Lensink te Harfsen.

Voorts zal de kerk nog ontvangen *f* 360 in contanten en tevens de verplichting op zich moeten nemen om de kapel te onderhouden.

Markegenooten wenschen echter ook nog op andere wijze voor bovengenoemde bewoners te zorgen. De kerk zal n.l. o.a. moeten toestaan, dat Leugeman en vrouw, zoolang de op hen als pachters rustende verplichtingen worden nagekomen, als zoodanig „de Kapelleplaats" mogen behouden tegen geen hoogere pachtsom dan *f* 40 's jaars.

Het aanbod der marke schijnt voor de kerk nogal aannemelijk te zijn geweest, want slechts twee maanden later, n.l. den 9. October 1843, wordt bij notariëele akte de overeenkomst gesloten.

Eenigen tijd daarna werd de kapel gedegradeerd tot boerenschuur. Een lang leven zou haar echter niet meer beschoren zijn. In de gecombineerde vergadering van kerkvoogden en notabelen op 6 November 1859 werd besloten na koninklijke goedkeuring de kapel af te breken, met beding, dat een gedeelte der afbraak voor reparatie van de pastorie en de kosterie bestemd en het restant ten bate der kerkelijke fondsen verkocht zou worden. Nog in diezelfde maand wendde men zich bij breed gemotiveerd adres tot den Koning om de noodige machtiging. Bij besluit van 3 Februari 1860 no. 12 beschikte de Minister voor de zaken van den Hervormden Eeredienst enz., krachtens de bij Koninklijk Besluit van 25 Maart 1828 no. 124 verstrekte algemeene autorisatie, helaas gunstig op het adres. Gelukkig werd als voorwaarde gesteld, dat met het afbreken niet mocht worden aangevangen, voordat aan den Minister eene grondteekening en afbeelding van het gebouw was overgelegd ter toezending aan de Synode voor hare verzameling. Op 7 November 1860 werd hieraan voldaan, waarna het slooperswerk begon.

Ten slotte meen ik er nog even melding van te moeten maken, dat ik in het memoriën- en resolutieboek van het Ambtsgemeentebestuur van Vorden vond, dat, in verband met art. 6 der additioneele artikelen tot de Acte van Staatsregeling van 1798, bij contract van 3 October 1798 en tegen eene vergoeding van *f* 200, door de Roomsch Katholieke ingezetenen van Almen en Harfsen voor altijd afstand is gedaan van hunne rechten ten opzichte van de kerk met de pastorie en de kapel.

Predikant.

Van een collatierecht te Almen is mij niets gebleken. Evenmin vond ik, dat de bezitters van de Ehze het recht hadden tot benoeming van koster en schoolmeester. Wel las ik, dat door de toenmalige eigenaren van dit huis op 1 Mei 1774 en 16 Mei 1807 respectievelijk Albert Ploegman en Adrianus Lijzen aangesteld werden als organist. Niet onwaarschijnlijk dat deze benoemingen nog een gevolg waren van de omstandigheid dat, blijkens de notulen der Harfsensche markevergadering van 15 Juni 1734, de heer van de Ehze een nieuw orgel aan de kerk vereerde.

Kerkmeesters en ontvangers werden benoemd door de marken.

Blijkens het Kerkelijk Handboek heeft Gorssel in 1603 den eersten predikant gekregen. Almen had echter reeds in 1597 een predikant en wel J. Pael. Volgens datzelfde handboek zijn beide kerspelen van 1603 tot 1613 met elkaar vereenigd geweest. Uit destijds door

nu wijlen Dr. J. S. van Veen aan mij verstrekte gegevens blijkt, dat zulks niet juist is. De combinatie dateert vermoedelijk reeds van 1598 en zij had haar eersten predikant in Godefridus Bucherus, die in 1602 van Almen vertrok naar Varsseveld. Waarschijnlijk heeft in 1612 onder Lambertus Rotarius de splitsing plaats gehad. „Aengaende die combinatie der kerspelen ende kercken" besloten Gedeputeerden der Graafschap op 12 April 1605 opnieuw „datt die kercken van Almen ende Gorssel door éénen minister sullen bedient worden".

In 1607 wenschte Almen een afzonderlijken predikant, waartoe de tusschenkomst ingeroepen werd van Jonker Evert van Lintelo heer van de Ehze. Gedeputeerden besloten op 3 Augustus „datt men die kercken van Almen ende Gorssel, als één kerspel wesende, wiederom glick voorheenen soude moeten combyneren, alsoet onmoglick was, sowel compstigh als nu, elcker kercke eenen bisonderen predicant te holden avermits die geringe opcompsten derselver, dewelcke tesamen yedt sollen vermogen totte gaige van éénen predicant, maer totte gaige van twee predicanten gans niet". De ter vergadering aanwezige „huysluyden" van Almen bleven echter „heftich om eenen predicant insisteren", waarom Gedeputeerden besloten, „dat men den huysluyden solle seggen wederom naer huys te kheeren ende sich mitten anderen huysluyden te bespreken, watt sy eigentlyck daerby doen wilden" 1); dat Gedeputeerden het resultaat dier bespreking den volgenden dag kon worden medegedeeld en dat dan tevens de kerkmeesters van Gorssel zouden worden ontboden om te vernemen, of ook dezen bijslag op het tractement wenschten te geven.

Toen Gedeputeerden den volgenden dag weer vergaderden, was van de Gorsselsche kerkmeesters alleen present de heer van Eschede, die verklaarde „datt hy sich der saecken niet darfte ondernhemen". De aanwezige vertegenwoordigers uit Almen en Harfsen bleven opnieuw aandringen „om eenen predicant alleyn te mogen hebben". Op het tractement zouden zij toeleggen wat hun „minschlijck ende moeglick" was. Het eindresultaat van alles was dat Gedeputeerden toestemming gaven, dat de afgevaardigden Andreas Suavius, „soone van den pastor van Geisteren, voor een jaer souden aennemen". Voor traktementsbijslag ad 300 daalder stelden zich van wege de kerk borg de kerkmeesters Jan Lentynck en Berndt Wunderinck, van wege het kerspel Henrick Smeynck en Jan ten Nyenhuys. Toen

1) Op het tractement wilden toeleggen.

het jaar verstreken was, zullen beide kerspelen waarschijnlijk weder vereenigd zijn. De combinatie gaf echter weer moeilijkheden of, zooals in het geestelijk resolutieboek der Gedeputeerden staat, dat „die ingesethenen des kerspels Almen ende die van Gorssel thoglick van éénen predicant niet gevoeglick conden bedient worden". Daarom werd door de classis van Zutphen besloten „datt die van Gorssel van den naestbi gesetenen predicanten by beurte ten alle viertien dagen sollen gedient worden". Ook dit gaf veel „getreis" 1), terwijl in het „onderholden van de vices 2) nu by den eenen dan by den anderen gefailgiert wierde". Daarom verzochten in September 1610 de Zutphensche predikanten „die kercke van Gorssel onder haer dryen alle Sondage mit eene predige te bedienen", welk verzoek werd ingewilligd. Tot vergoeding van reis- en verblijfkosten of, zooals we lezen, omdat zij „in 't reysen derwaerts alle Sondagen eenige costen moesten doen als niet konnende van daer wederom nuchteren naer huys te keeren", mochten zij beschikken over de pacht ad 40 daalders van de pastoriegronden, terwijl hun tevens toegestaan werd, „datt die huysluyden mochten geholden worden tott betaling van 't miscoorn".

In 1583 werd den laatsten pastoors van beide kerspelen, n.l. Johan ter Cluyse en Gerrit ter Hoffstede, door den stadhouder van het schoutambt Zutphen aangezegd op 9 September „bynnen Zutphen by den predicanten aldaer te comparieren". Beiden moesten n.l. geëxamineerd worden „op die vraechstucken betreffende die examination der pastoeren ende vicarien" 3). Op 7 September schreef de stadhouder van het tweetal echter ten antwoord ontvangen te hebben, „dat zy onder den viandt geseten ende doch alle daeghen in groet pericull oeres liffs zijn ende wanneer zy dan Gereformiert waeren, en souden zy nyet een ure oeres lyves verzekert wesen, dan waeren willich der gemeente met ghene uuyterlicke ceremonien te beswaeren, dan alleen den text des hellighen Evangeliums voor te halden ende te vercundighen, gelick zy bynnen den tijt van vijff jaeren anders nyet gedaen en hadden; biddende ende begerende zy pastoeren derhalven zeer oetmoedelick, dat men henluyden voor dese tijt nyet hoeger en wilde beswaeren".

Evenals meer predikanten in die dagen, had ook de Almensche herder en leeraar W. F. van Born met geldelijke zorgen te worstelen.

1) Bezwaren.
2) Beurten.
3) Zie „De Graafschap in den tijd van overgang", door Dr. J. S. van Veen in „Gelre" XXVIII.

In verband hiermede verzocht hij in 1669 aan de marken hem, evenals destijds zijne ambtsvoorgangers, toe te kennen „een liberale jaerlixe recognitie off beneficie uyt d'incomsten tot de capelle gehorende, so ten opsichte van den dienst die aldaer jaerlyxs gedaen wort, als oock dat sodaene middelen als originelijck tot het geestelycke gegeven, oock daertoe behoorden te worden geëmployeert". Op 12 Mei besluit de vergadering dat eerst de rekening der markegoederen afgewacht „en alsdan op dit versoeck favorabelijck gedisponeert" zal worden. In het laatst der er op volgende maand komt dit punt weer ter sprake, maar, ouder gewoonte, wordt het nogmaals aangehouden „ter naester bycomste", als wanneer erover gerapporteerd zal worden. Echter liet het rapport nog twee jaar op zich wachten. Gelukkig voor adressant werd toen diens lang wachten met eene gunstige beschikking beloond.

In de predikantenlijst, voorkomende in het in 1678 door Ds. G. van Heeckeren aangelegde administratieboek der Almensche diaconie, staat achter den naam van L. Rotarius (1611—1618): „Onvoorsigtig discours over den 5 art.; versoekt en verkrijgt verplaatsing op Hummel en Keppel binnen 1618". Met dit artikel wordt bedoeld art. 5 der punten of positiën, in 1618 door de predikanten van het kwartier van Nymegen aan de Landschap overgegeven, luidende: „Dat Godt tot uuytvoeringhe van sijn eewich, onveranderlick decreet veere het meestendeel der menschen geschapen heeft tot de verdoemenisse, met dese intentie, opdat zy souden verdoemt worden". Ds. Rotarius was dus niet zuiver in de leer der predestinatie, maar had bakzeil gehaald.

Pastorie.

Hieromtrent is mij niets naders bekend dan dat het Rijk in 1823 den onderhoudsplicht afkocht voor *f* 2000 in contanten en *f* 4000 nominale inschrijving op het Grootboek der Nationale Werkelijke Schuld.

De tegenwoordige dateert van 1846. De oude stond bij het erve Nyenhuis en is in dat jaar gedeeltelijk afgebroken en bestemd voor particulier woonhuis 1).

Koster, schoolmeester, organist, school enz.

Als eerste custos wordt aangetroffen de reeds op blz. 132 genoemde Alexander Fargharson. Van een lateren opvolger Paulus Nieu-

1) Zie ook noot bij „Velhorst" in „Gelre" deel XXXVIII blz. 73.

boer, overleden te Almen op 28 Juni 1758, wordt vermeld dat hij niet minder dan 44 jaren in functie is geweest. In 1815 kwam „het kosteriaat en schoolmeesterampt" vacant wegens vertrek van Wouterus de Vries naar Putten. In zijne plaats werd benoemd Aaldert Willems. Later geschiedde — steeds na vergelijkend examen — de benoeming door eene commissie, bestaande uit een of meer leden van het Gemeentebestuur en van het Kerkbestuur, ingevolge art. 5 van het Huishoudelijk Schoolreglement voor het Departement Gelderland en besluit van den Gouverneur van Gelderland dd. 5 Juni 1829 no. 2884/27. Op verzoek van den schoolopziener G. P. C. Baron van Heeckeren werd Willems door de marke van Almen het gebruik toegestaan van twee morgen veldgrond. Gezien 's mans karige bezoldiging, zal dit extraatje in natura niet onwelkom geweest zijn. Zie hier eene specificatie van alle inkomsten in 1831:

1.	eene rijksjaarwedde van	*f* 100.—
2.	voor het opwinden en onderhouden van het torenuurwerk	- 27.50
3.	voor het vlaggen en luiden der klokken op publieke feesten	- 5.—
4.	de schoolgelden van gemiddeld 70 leerlingen . .	- 230.—
5.	de schoolgelden voor behoeftige leerlingen uit de gemeente- of armenkas	- 50.—
6.	vrije woning met tuin;	
7.	pacht van twee stukjes bouwland	- 21.—
8.	de kostersgarven en eieren	- 53.—
9.	voor het aflezen van publicatiën	- 27.—
10.	voor het schoonhouden der kerk	- 5.—
11.	belooning als doodgraver	- 30.—
	Totaal	*f* 548.50

In 1810 was herstelling en vergrooting der school noodzakelijk, ten behoeve waarvan de marke van Harfsen eene bijdrage van *f* 200 verleende. De marke van Almen was zoo slecht bij kas, dat zij voor dit doel niets kon afzonderen. Dientengevolge moesten de nog ontbrekende gelden gevonden worden door eene collecte bij de Almensche burgerij. Acht jaar te voren hadden ingezetenen van Harfsen een eigen school op het oog, waartoe zij verzochten gebruik te mogen maken van de kapel. „Bij provisie en tot wederzeggens toe" werd dit verzoek ingewilligd onder voorwaarde, dat het gebouw „ten allen tijde behoorlijk zal moeten worden geruymdt, zo tot het houden

van den gewonelijken jaarlijksen godsdienst als ook voor de vergaederingen der geërfden". 't Heeft echter tot 1882 moeten duren, voor en aleer in Harfsen eene school verrees.

In 1823 kwam de schoolopziener persoonlijk ter Harfsensche markevergadering om er op aan te dringen den steenen vloer in de Almensche school door een houten te vervangen, „zoo voor behoud der gezondheid van de jeugd als ook om het bederf van de schoolmeubelen door het opgeven der vogtigheid voor te komen". De kosten hiervan werden begroot op *f* 129. In tegenstelling met de oude gewoonte om alles op de lange baan te schuiven, werd nu dadelijk besloten om, „als de nuttigheid dezer vloer aan markenrigter en gecommitteerden bleek bij eene occulaire inspectie, tot de kosten voor twee derde toe te dragen, en dat alzoo het dan nog resteerende één derde door de mark van Almen zoude worden gesuppleerd". Op 5 Februari 1824 ging deze hiermee accoord, zoodat de schoolopziener zijn doel bereikte. Ondanks die verbetering zal — naar onze hedendaagsche begrippen — nog heel wat aan deze school, die nog wel tot de tweede klasse behoorde, (de onderwijsvakken waren n.l. lezen, schrijven, rekenen, zingen, taal, vaderlandsche- en bijbelsche geschiedenis) ontbroken hebben. Zie hier hare afmetingen: lengte 9 el 7 palm, breedte 5 el 3½ palm, hoogte 4 el 5 palm. Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat het college van kerkvoogden een paar jaar later aan het gemeentebestuur o.a. schrijft: „Voorts nemen wij de vrijheid bij dezen UWelE. onze school aan de gemeente op te dragen, waartoe wij genoodzaakt worden doordien ons kerkenfonds van te weinig belang is en de marken van Almen en Harfsen, welke te voren tot reparatie zoowel als tot derzelver onderhoud van tijd tot tijd aanmerkelijk bijdragen daartoe gedaan hebben, en welke voortaan hiervan geheel afzien of minder te bewegen zijn". Acht dagen later besloot de Gemeenteraad dezen brief „provisioneel te houden in advies". Toen na twee jaren nog geen beslissing genomen was — wel was het onderwerp inmiddels weer ter sprake gekomen — vroegen kerkvoogden op 6 October 1828 *f* 40 huur van de gemeente. De Raad was echter van oordeel geen huur verschuldigd te zijn, vermits inmiddels het geheele onderhoud ten laste der gemeente was gebracht. Nadat kerkvoogden de tusschenkomst van den Gouverneur hadden ingeroepen stelden zij in 1832 voor, dat de gemeente hun jaarlijks zou geven:

òf *f* 40 huur, terwijl het onderhoud dan voor rekening der kerk zou blijven,

SPONSORS VAN DE ELF MARKEN

Almen:
HCR De Hoofdige Boer, Dorpsstraat 38
Installatiebedrijf F. Pladdet, Dorpsstraat 24

Eefde:
Bouwbedrijf Nijenhuis Menkveld, Mettrayweg 30

Epse:
Aannemersbedrijf H. Hietbrink, Epserenk 26

Gorssel:
ABN AMRO bank N.V.
Gemeente Gorssel
Kantoorboekhandel Bechtle, Hoofdstraat 40
Rabobank Berkel-IJssel
Welkoop H.H. Berndsen, Molenweg 38
HCR De Roskam, Hoofdstraat 26
Kamphuis & Visser Bouwcoördinatie Arch., Molenweg 32

Harfsen:
Café Buitenlust, Lochemseweg 132
Foto Wim Wichers, Lochemseweg 94
Garage Henk Slettenhaar, Lochemseweg 161c
Installatiebedrijf Jan ten Have, Lochemseweg 96
Lubberding BV Harfsen, fabrikant van Gerjak voortenten en Tago vouwwagens, Reeverweg 6a

Joppe:
Hertenfarm "De Langekamp", Joppelaan 116

Zutphen:
De Boei Adviesgroep, Burg. Dijckmeesterweg 12a

Inlichtingen over sponsoring bij de penningmeester.

Het lidmaatschap loopt van 1 januari - 31 december.
Opzeggen van het lidmaatschap dient te geschieden vóór 1 december.

De contributie bedraagt € 13,60 per jaar per gezin. Hiervoor heeft men vrije toegang tot de vergaderingen, lezing- en dia-avonden. Tevens wordt elk kwartaal Ons Markenboek gratis toegezonden. De leden buiten de gemeente betalen hiervoor € 2,40 extra als bijdrage in de portokosten.
Betaling van contributie, bijdragen of giften kan geschieden op de rekening van de vereniging nr. 3014.05.611 bij de Rabobank "Berkel-IJssel".
Voor contributiebetaling wordt voorkeur gegeven aan een machtiging of een acceptgirokaart.

Publicatie of overname van artikelen uit Ons Markenboek is alleen toegestaan met toestemming van de voorzitter van de redactiecommissie.
Kopij te zenden aan één van de leden der redactiecommissie, indien mogelijk op diskette met drie uitgewerkte teksten.

Het verenigingsgebouw Het Richtershuis, Hulstweg 4 te Harfsen, is op dinsdagmiddag geopend van twee tot vier uur. De tweede dinsdag van de maand kan men hier terecht voor bibliotheek en genealogie.
Het gemeente-archief is alleen op maandag geopend.

Adviseur : J. Eefting, archivaris gemeente Gorssel
Postbus 19, 7213 ZG Gorssel, tel 0575 498989

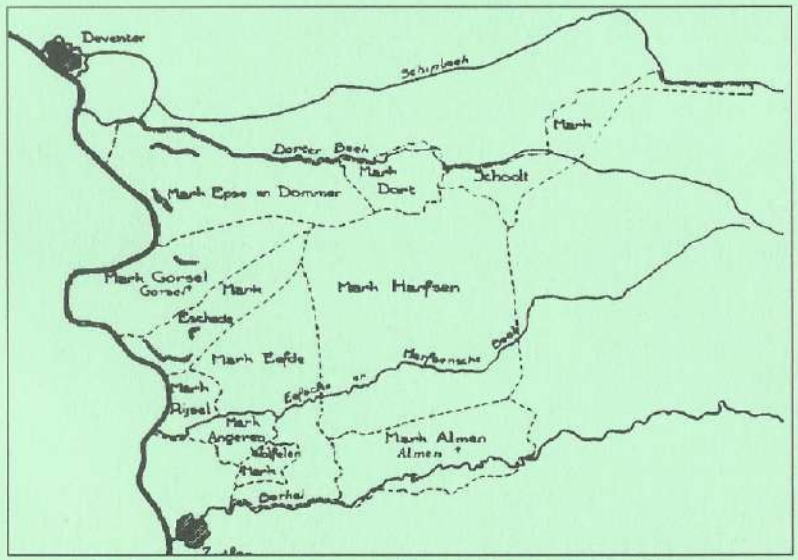

Kaartje van de vroegere marken in de gemeente Gorssel